

Magyarázó füzet

a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium
által kiadott

Népiskolai történelmi szemléltető képekhez.

A szemléltetés mint didaktikai eszköz Comenius óta kétség-
telenül érvényre jutott az oktatás minden ágában és minden fokán
s minden iskolafentartó hatóságnak legfontosabb feladatai közé tar-
tozik a vezetése alatt álló iskolákat a kor igényeinek megfelelő
lehető legjobb szemléltető eszközökkel felszerelni. Ez eszközök sorá-
ban különösen nagyfontosságú szerepe van a szemléltető képeknek,
melyek úgyszólván kivétel nélkül minden tárgy tanításában sike-
resen használhatók.

Ennek megfelelően a magyar tanügyi kormány elhatározta,
hogy az összes hazai népiskolákat saját kezdeményezése alapján
államilag készült egyöntetű szemléltető képekkel látja el, melyek
az ismeretek minden ágára ki fognak terjedni. Mindezen képek
között nevelői szempontból legfontosabbnak tartván a magyar tör-
ténelmi szemléltető képeket, tervezetének megvalósítását ezek elké-
szíttetésével kezdte meg. Paedagogusokból és művészekből álló
vegyes bizottságot küldött ki a 20 képből álló első sorozat elké-
szítésére. E bizottság tagjai *dr. Váγγελ Jenő* egyetemi m. tanár és
paedagogiumi igazgató elnöklelte alatt a következők voltak: *dr.*
Angyal Dávid, *dr. Benczur Gyula*, *Bottka Miklós*, *dr. Czakó Ele-
mér*, *Drehr János*, *Edvi Illés Aladár*, *Farkas Sándor*, *Helbing Fe-
renc*, *dr. Jankovich György*, *K. Kriesch Aladár*, *Mosdóssy Imre*,
Nadler Róbert, *dr. Nagy Zsigmond*, *Olgyay Viktor*, *dr. Radnai*
Rezső, *Sebestyén Gyula*, *Urhegyi Alajos*, *Várdai Szilárd* és *Zem-
plényi Tivadar*.

MTA
KIK

0 00006 76032 8

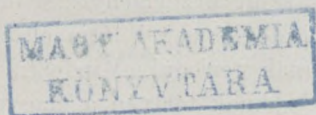
A képek e bizottság állandó felügyelete és ellenőrzése alatt a háború okozta technikai nehézségek ellenére is szép sikerrel elkészülvén, immár minden magyarországi népiskolának birtokában vannak s bizonyára eredményesen járulnak hozzá a történelmi ismeretek s a nemzeti érzés gyarapításához a jövőendő nemzedékek lelkében.

A képsorozat elkészülése után a Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. Miniszter Ur szükségesnek tartotta még a képek didaktikai hasznának teljes biztosítása céljából, hogy minden iskola egy olyan magyarázó szövegnek is birtokába jusson, mely egyéb segédeszközök esetleges hiányában mintegy kezére járjon a tanítónak az egyes képek erkölcsi és esztétikai céljának, történelmi tárgyának s szemléltető értékének fölismerésében és alkalmazásában. A Miniszter Ur a magyarázó szöveg elkészítésével *dr. Váγγελ Jenő* elnöklete alatt *Farkas Sándor* tanítóképző-intézeti szakfelügyelőt, *dr. Gyulai Ágost* paedagogiumi tanárt és *Urhegyi Alajos* elemi népiskolai tanítóképző-intézeti tanár, gyakorló iskolai tanítót bízta meg. Jelen füzet e bizottság munkálatát tartalmazza s szorosán csatlakozik a történelmi képsorozathoz.

Vajha e nagy szeretettel készült képek és a hozzájuk tartozó szöveg sikeresen előmozdítanak hazánk gyermekeinek nemzeti történelmi ismeretekben és hazafias érzésben való növekedését és gyarapodását.

Budapest, 1917. március 15.

Dr. Váγγελ Jenő.

I. RÉSZ.

A szemléltetésről.

A szemléltetés általában.

A látás, hallás, tapintás, izlelés és szaglás érzékszervei útján jutunk az érzetek, képzetek birtokába. Legnagyobb a száma a látás útján szerzett képzeteknek s ezek nemcsak a legfontosabbak, hanem egyszersmind a legtisztábbak, a legmaradandóbbak is. *Ismereteink legfőbb forrása az érzékelés.*

Hogy az érzékelésnek milyen nagy szerepe van az ismeretek szerzésében, igazolja a filozófia, melynek legújabb s legértékesebb fejezete ott kezdődik, amidőn a tapasztalatszerzés (érezékelés) munkáját jelölte meg az ismeretek legbiztosabb alapjául. E tétel alkalmazásával a tudományok új irányba fejlődtek s csodálatos eredményeket produkáltak.

E tanítások hatása alá került lassankint az iskola is.

A szótanítás, emlézés hajdani módszerével szemben csakhamar újat tört a pedagógiában s még közelebről az iskolában is az érzékeltetés, a szemléltetés módszere.

Comenius szemléltetésen az érzékeltetésnek csak azt a módját értette, melyet a szem végez s az ő módszere éppen ezért pusztán a képszemléletnél maradt. *Rousseau* és *Pestalozzi* már azt hirdették, hogy a tanításnak a természetből kell kiindulnia; ami más szavakkal azt jelenti, hogy a tanítás igazi alapja az összes érzékszervekkel való érzékeltetés, *Ez a szemléltetés helyes értelmezése s így magyarázza a szemléltetés fogalmát a mai pedagógia is.*

Fontos, hogy a szemléltetés kérdésével kapcsolatban abban az értelemben tisztázzuk az ide vonatkozó fogalmakat, amilyen értelemben azokat a mai pedagógia használja. E fogalmak *szemlélés, szemléltetés, szemlélet, szemléltető eszközök.*

A *szemlélés* a léleknek elemző és összegező munkája. Valamely tárgy megismerése ugyanis akként megy végbe, hogy azt a többi tárgyak sorából kiemeljük, majd lényeges jegyeire bontjuk, ezeket újból összetesszük s megállapítjuk fogalmát. E munkában részt vesz minden érdekelt érzékszervünk. A szemlélés tehát tágasabb értelemben a dolgok megismeréséhez szükséges érzékszervek munkája.

A *szemléltetés* a pedagógus eljárása s nem más, mint a szem-

lélés módszere. Ebben az értelemben szemléltetni lehet a hangot, a tapintás, a szaglás és az izelés érzeteit.

A *szemlélet* a szemlélés vagy szemléltetés eredménye, azaz az egy tárgyra vonatkozó észrevételek összege.

Azok az eszközök végül, melyeket szemléltetés céljából a látás, hallás, tapintás, izelés és szaglás érzeteinek előállítására felhasználunk, *szemléltető eszközök*. Szemléltető eszköz lehet tehát a természet, vagy annak valamely tárgya, jelensége, vagy e kettőnek utánzása, vagy utánzata, képe, rajza.

Ha a szemlélést az ismeretszerzés legbiztosabb forrásául jelöljük meg, akkor a *szemléltetés az iskolának következésképpen egyik legfontosabb feladata*. Pedig, ha tárgyilagosak akarunk lenni, megállapíthatjuk, hogy a szemléltetés kérdését összes vonatkozásaiban általában igen mellékesen és esetlegesen kezeljük. Igaz ugyan, hogy egyes nemzetek iskoláiban, így pl. a németeknél, a szemléltetés fontosságát jól ismerik, de a szemléltetés náluk sincs kellő helyére állítva: nincs benne kidomborítva az általános ismeretszerzésre való nagy fontossága, nincs tisztázva minden tárggyal való kapcsolata.

Az ismeretszerzés módozatainak bonyolult teteleiből kiemelve s méltó helyére állítva a szemléltetés tételét, megállapíthatjuk, hogy e műveletben a következő tényezők fordulnak elő: első tényező a *gyermeki lélek* (az alany), a második a *szemléltetendő tárgy* (az alanyra ható objektum). A harmadik tényező az a tanítói eljárás, *ahogy a szemléltendő tárgy hat az alanyra*, más szóval a harmadik tényező a *módszer*.

A tanítás csak úgy emelkedik a művészet rangjára, ha annak tételét mindig az egyes gyermekhez szabjuk s e szerint állapítjuk meg átadásának módszerét is. Kétségtelen, hogy ez a felfogás a tanítás ideálja, de ennek esetről-esetre való megvalósítása majdnem lehetetlen. E felfogás felé való törekvés azonban a jó tanító kritériuma.

Az iskola már eddig is sokat könnyített a leküzdhetetlenül eléje tornyosuló nehézségeken: még pedig úgy, hogy az egykorú gyermekekből alkotott egy egyént, a rokon tárgyakból egy tárgyat s végül közös eljárási módot. Világos, hogy ilyen csoportosítás mellett csökken a módszer által legyőzendő akadályok száma.

A gyermeki léleknek a szemléltetésre való vonatkozásában a gyermektanulmánnyal foglalkozók négy fokozatot különböztetnek meg. Az első fokon a gyermek még csak az egyes dolgokat látja, a tőle távolabb eső dolgok közti kapcsolatot nem. Ez a kor a 6—8 éves gyermeké. A második fokon a tárgyak és személyek ábrázolt cselekvényei kerülnek előtérbe, ez tapasztalható a 8—10 éves gyermekeknél. A harmadik fokon, tehát 10 éven felül, a gyermek már főképp a tárgyak, személyek, nem különben a külső cselekedetek közt lévő összefüggést keresi. Tehát csak a negyedik fokon, a tíz éves koron felül, lesz teljessé a szemlélet, akkor t. i., amikor a gyermek a maguk mivoltában teljességében és összefüggésben figyeli a konkrét dolgokat. Az azonos kor és azonos képességek alapján együvé fogott gyermekek összessége az *osztály-*

Éppen így csoportosulnak azok a tárgyak is, melyek érzék-szerveinkre hatnak, s amelyek az iskolában a *tantárgyak által* vannak képviselve. E csoportosítások rendszere a *tanterv*. Ha az iskola tárgyait a már megszokott csoportokba osztjuk, ilyen kategóriák a humanus, a reális, a művészeti és a gyakorlati tárgyak által képesített objektumok, illetőleg ismeretek. A humanus és a művészi tárgyak, ha szabad mondani, inkább egységes, szintetikus hatásúak, a reális és gyakorlati tárgyak inkább analitikusak. A történelmi szemléltető kép, mely legjobban képviseli az első csoportba tartozó tárgyak szemléltető eszközét, még akkor is, ha egy korszaknak csak egy epizódját ábrázolja, alapjában véve egységet képvisel s viszont pl. a fizikai kísérlet a természeti jelenségeket alkotó erőire szét-szedve igyekszik a jelenséget a gyermeki lélek elé állítani.

Az egykorú gyermekekhez illeszkedő s *tantárgyankint módosuló módszer* foglalja a tantervi *utasítás*. A módszer a népiskola számos tárgyáról már bizonyos fokig kialakult, de a szemléltetés körül kövendő tanítói eljárás még mindig nagy általánosságban mozog. Itt a hivatottság a fő! Egyelőre szabályok nincsenek s minél nagyobb művész a tanító, annál pontosabban eltalálja a tárgy szemléltetésének természetét. S míg tehát a tanítás a természettudományok körében általában a bemutatott tárgyat vagy annak képét teljesen részeire szedi, addig a történelmi szemléltető képet érzi mindenki ösztönszerűen, nem boncolja alkotó tényezőire; ellenkezőleg engedi, hogy hasson az a maga művészi egészében.

Ha azonban éppen a szemléltetés módozataira való tekintetből sorra vesszük az iskolai tárgyakat, azt fogjuk tapasztalni, hogy itt is nagy többségben vannak azok az ismeretek, amelyeknél a szemlélés főeszköze a látás szerve. A hangképzetek főképp a természet-tannal s az énekkel kapcsolatosak, a tapintás, a szaglás és izelés érzetei pedig a természetrajz, a vegytan és a gyakorlati tárgyak körében fordulnak elő.

Viszont azok közül az iskolai szemléltető eszközök közül, amelyek a látás szervének munkakörébe esnek: első helyen áll s leggyakrabban használatos a kép. *A tantervi utasítás éppen ezért a képek alkalmazásával kapcsolatosan mondja el a szemléltetés módjait.*

Az idevonatkozó részletek a következők: „A kép elsősorban arra szolgáljon, hogy a gyermeket emlékeztesse arra, hogy amit a valóságban látott, másodsorban a már fejlett szemléltető erőnek támasztékul szolgáljon olyannak elképzelésére, amit a valóságban így nem láthat. Amennyire lehet, magukat a dolgokat szemléltessük és minthogy ez népes osztályokban nehézségekkel jár, minden alkalommal és minden módon a szemléltre kell buzdítani, oktatni és nevelni a gyermekeket. Nem elég azt mondani, hogy a gyermekek nézzék meg otthon vagy a szabadban ezt vagy azt a tárgyat. A szemlélet csak akkor ér valamit, ha a gyermek tudja, mire kell figyelmét irányoznia; a figyelemnek ez az irányzása egyedül helyes előkészítője a szemléletnek, melyre a gyermekeket azután is kell

nagyon sokat buzdítani, úgyis szeret az mindent megnézni, csak mondjuk meg neki, mit és hogyan nézzen meg“.

„A tanulónak alkalma legyen művészeti alkotások szemlélésében is gyakorolni szemét és fejleszteni érzését, izlését. Hogy fejletlen gyermekeket nem szabad képtárakba, vagy műkiállításokba vezetni, arról véleménykülönbség nem lehet. A képek az iskolában kell lennie, mint az iskolai terem művészi díszének. Nem szükséges azonban, hogy a tanuló mindig ugyanazokat a képeket lássa a falon, különben nagyon megszokja és megunja; jó, ha évközben változtatjuk őket a tanítás menetéhez, szükségleteihez képest. A képek főként színes képek legyenek, mert ezek legélénkebben hatnak a gyermek szemére és képzeletére. Fotografiák a gyermek számára csekély értékűek. A képek igazi műalkotások, vagy ezek jó másolatai legyenek; csakis ezeknek van oly érzelmi hatásuk, melyet értékesnek, kívánatosnak tarthatunk. A szemléleti oktatásra szolgáló képek, melyek rendesen nemcsak nem művésziek, hanem művészetellenesek, ne fűggjenek a falon. A képek az első fokon inkább epikus természetűek legyenek, úgy mint az olvasmányok, a történet, a monda, a mese világából, vagy az élet köréből valók és csak utánuk kerüljön sorra a hangulatos tájkép. A művészi kép csak később, miután már a gyermek ismeri és, amennyire lehet, átérzte, szolgáljon az oktatás céljaira is; de nagyon kívánatos, hogy ez alkalommal ne tegyünk a képet a gyermek előtt unottá. Amit tanítunk a képen, az is inkább a művészi vonásokat hozza közelebb a gyermekhez“.

„A kép befejezett legyen, a befejezetlen vázlat a maga sejtelmességével nem a gyermeknek való, nem tudja megbecsülni. A kép tárgyánál, előadásánál fogva a gyermek lelkének való legyen, de ez nem annyit tesz, hogy kezdetleges, hibás is lehet. Itt is a legjobb éppen elég jó a gyermeknek, de fölfogása körét meg nem haladhatja. A képet ne mindjárt és ne sokat magyarázza a tanító. A fődolog, hogy a gyermek nézze a képet, több ízben, figyelmesen, kíváncsian. Ha a kép tárgya epikus, akkor a tanító már mielőtt a gyermek a képet látta, előre magyarázza el, mesélje el a dolgot, nem mondván meg, hogy most erről képet fognak látni, hadd ismerjenek rá maguktól a gyermekek. Ha így a kép tárgyát megértették, majd kérdéseikkel ostromolják a tanítót, aki eképpen meggyőződhetik a tanuló érzéseiről, fölfogásáról és ehhez képest megadja nekik a szükséges magyarázatokat. Csak ne zavarja a kép hatásának csöndes és fontos folyamatát soknemű kérdezgetéssel és feleltetéssel és ne áradozzék sokat a kép szépségéről. Általában leginkább akkor fejlesztjük a gyermekben az izlést, a szép érzését, ha minél kevesebbet beszélünk a szépről, de annál többet mutatjuk, éreztetjük és csináltatjuk“.

A szemléltető eszközök között legáltalánosabb, legszokottabb az eddigiek szerint a kép; a képek között bizonyára a legfontosabb a történelmi szemléltető kép!

A történelmi szemléltető képek.

A történelem tanításánál a szemléltetés fogalma megmarad köznapi értelemben. Meg lehet mutatni pl. a csatateret, a várakat, egykorú fegyvereket, emlékeket, vagy ezek utánzatait, a szereplő személyek képét, rajzát. A történelmi szemléltető legfőbb eszközök ilyenformán a természet, vagy ennek valamely tárgya, utánzata, képe, rajza. E helyen főképpen a képszemléltetésről lesz szó.

Az elemi népiskolai *Tanterv Utasításának* általános része a szemléltetésnek azonban nemcsak azt a módját ismeri, amidőn érzékelhető tárgyakat, vagy jelenségeket állítunk a tanuló érzék-szervei elé, az Utasítás „szemléltetni“ kívánja az erkölcsi fogalmakat is. Az ily elvont fogalmak szemléltetése a *belső szemlélet*. Miután pedig a *Tanterv* a történettáncítás céljává elsősorban az *ethikai* célt tűzi ki, s miután az ethikai értékek a nemzeti élet, műveltség, az alkotmányért és szabadságáért való küzdelem egyes mozzanataiban lüktetnek legerősebben, azokban a mozzanatokban, amelyek ábrázolásra is legalkalmasabbak: a történelmi szemléltető képek a *belső szemléltetés* alapjai is.

A történelmi szemléltető kép jelentősége éppen azért, mivel alkalmas a *belső szemléltetésre* is, *fontosságban fölébe emelkedik a népiskola más tárgyainak szolgálatában álló szemléltető eszközöknek*. Míg ugyanis a kép a valóságnak, a megtörtént történelmi eseménynek ábrázolása: addig a szemléltetés az értelemképzésnek, az ismeretszerzésnek és megrögzítésének céljait szolgálja. Mihelyt azonban a nemzeti élet, műveltség, az alkotmányért és szabadságáért való küzdelem mozzanatainak, a személyes nagyságnak, hősiességnek, vitézségnek, áldozatkészségnek, stb. szemléltetője: a kép eszköze lett a *belső szemléltetésnek* s *ethikai nevelésnek* is.

A kép azonban *műalkotás* is. Az *Utasítás* az esztétikai nevelésről szóló részében ismételten hangoztatja, hogy az izlés fejlesztésének első és legfőbb tényezője éppen nem esik távol a népiskolai oktatástól; ellenkezőleg, ez egészen rajta nyugszik, mert ez a tényező nem egyéb, mint a szemlélet. Ezért mindennemű esztétikai nevelés útján az első nagy állomás az, hogy a gyermeket megtanítsuk a látásra.

A látással azonban nem elégedhetünk meg. Akár erkölcsi, akár esztétikai hatást akarunk elérni, szükségünk van arra, hogy azt az eseményt, cselekményt, amelyet e célokra fel akarunk használni, teljesen érezze át a gyermek. A pusztá látáson kívül szükséges, hogy a gyermekben a kép szemléletkor, a pusztá szemlélésnél egy magasabb lelki folyamat, a *beleélés* a történelmi eseménybe, cselekménybe is kifejlődjék. *Csak akkor, ha a beleélés is létrejött, bontakozhatnak ki a gyermekben azok az érzések, törekvések, elhatározások, amelyekért a történelmet tanítjuk.*

Látható az eddigiekből, hogy a történelmi szemléltető képek egyaránt szolgálják úgy az értelmi, valamint az erkölcsi és esztétikai nevelés céljait. Az *Utasítás* e célokat s a célhoz vezető módo-

zatokat külön-külön körvonalazza, de az *Utasítás* a szemléltetés módozatait inkább általánosságban ismerteti. E már közölt általános tudnivalók állandó nyilvántartása mellett a történelmi szemléltetőképek használatára vonatkozólag még a következőket kell tudnunk.

A tanítás menetét az *Utasítás* a következőképpen állapítja meg: „Mielőtt az elbeszélendő történeti események tárgyalásához fognánk, röviden megbeszéljük, minő volt abban a korban a nép állapota és ebből folyólag minő új feladat várt rá“. Más szavakkal: első mindig az ok, azután az okozat. Erre következik annak elbeszélése, miképpen történt a feladat megoldása.

Mikor a tanító a tanításra kiszabott egységet kellően beállította, feldolgozta, mikor az események a tanuló lelki szemei előtt véglegesen kirajzolódtak, mikor a gyermekben a fogékonyság a magasabb érzelmi állapotok iránt kialakult, akkor kell elővenni a vonatkozó szemléltető képet. Következik pedig mindezekből, hogy abban az esetben, ha a történelmi szemléltető kép egy egész korszakra vonatkozik, tehát összegeződik benne a tanítás órájának teljes anyaga, akkor a szemléltetés az óra végén eszközözendő. Ha azonban a történelmi szemléltető kép a tanítás órájára kiszabott történelmi anyagnak csak egy-egy mozzanatára vonatkozik, akkor a szemléltetés e mozzanattal kapcsolatban történik. Az előbbi esetre példa *Bethlen kora*, az utóbbira *Szondi két apródja*. Az elhelyezés úgy történjék, hogy a képet mindenki jól láthassa s nem szabad azt ide-oda hordozni. A bemutatás első pillanataiban csend van, senki sem beszél. A tanuló ez idő alatt a kép hatása alá kerül s lassan egyeztetni kezdi a tanultakat, a képzelteket a látottakkal. Sőt engedjünk arra időt és módot, hogy a tanuló azokat a cselekményeket, amelyeket a történelmi kép megjelenít, közvetlenül elbeszélje, elmesélje. Tudnunk kell, hogy a gyermekben a magasabb fokú érzelmeket nem annyira a belátás, mint elképzelés váltja ki.

A tanító akkor, amikor a tanulók kérdezősködése megindul, a kép jeleneteivel kapcsolatban áttekinti az eseményeket. A szemléltetés eddig az értelmi képzés céljait szolgálja.

Az események áttekintése után következik a szereplő személyekkel kapcsolatban az elbeszélte tények méltatása, az erkölcsi tanulságok levonása. Ez a mozzanat az ethikai nevelésé.

Végezetül észre kell vésni a képet úgy is, mint műalkotást. E három szempontnak azonban nem szabad egymástól ridegen elkülönülnie, egyik a másikat támogassa. A kép tárgyalásánál nem szabad feledni, hogy a kép *csupán mint eszköz* szerepel s a képszemléltetést nem szabad összetéveszteni a képtárgyalással. A szemléltetés megtörténte után a kép nyomban eltávolítandó, mert a tananyag további feldolgozásánál elvonja a gyermekek figyelmét.

A tanítást követő szünetben a kép újból kiakasztandó, amikor is a gyermekek saját maguktól, egyéniségüknek megfelelő szempontokból szemlélik.

Az így szemléltetett kép egyik fogalmazási órán a fogalmazás tárgyául szolgálhat.

Ezzel átadjuk a képeket rendeltetésüknek! A tanítóságra vár az a feladat, hogy a szemléltetés nagy problémáját minden tárggyal kapcsolatban megoldja. Mert bizonyos, hogy a methodika rohamos fejlődésével kialakul majd végleges formában a gyermekek egyéniségének tekintetbe vételével s minden tantárggyal kapcsolatosan a szemléltetés megfelelő módszere; s hogy egyidejűleg módosulni, bővülni, javulni fog a történelem szolgálatában álló szemléltetés módszere is. De bizonyos az is, hogy e kérdés nyilván tartandó, s hogy az arra hivatottakat megfigyelésre, eszmélésre állandóan kell ösztönözni. Ez a most közreadott sorok egyik célja is.

II. RÉSZ.

A képek magyarázata.

I.

Árpád pajzsra emelése.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* Árpád fejedelemmé választásának jelene emlékeztessen bennünket arra a régi igazságra, melyet minden körülmény között szem előtt kell tartanunk, hogy az egyesülés és összetartás nyomában erő jár, a széthúzás eredménye a gyengeség. Ennek az eszmének művészi kivitelét biztosítja a szépen színezett kép csoportosítása, a háttéri tömeg fölé emelkedő középponti jelenet jó elrendezése. Különösen művészi Árpád büszke, nemes alakja, mely uralkodásra s összetartásra hívatottságát első pillantásban elárulja.

2. *A kép történelmi alapja.* A régi magyarok keletről származtak, ott „nőtt törzsöke fájuknak“. Vándorlásaik idejében hét törzsből álltak. E törzsek nem voltak egymással szoros kapcsolatban. Mindegyiknek külön vezére volt s akárhányszor megtörtént, hogy az egyik törzs erre, a másik arra harcolt. Így aztán nem tudtak közös nagy erőt kifejteni s ez volt az oka, hogy a bessenyők gyakran elbántak velök.

Megismervén a baj okát, a magyarok Etelközben elhatározták, hogy egyesülni fognak s egy közös fejedelmet választanak, aki nemcsak egy törzsnek, hanem az egész nemzetnek parancsol. Közös akarattal Álmosnak vitéz és bölcs fiát, a párducus Árpádot választották fejedelemmé, kivel azután szerződést kötöttek, az úgynevezett „vérszerződést“

„Nézz Árpádra, magyar, ki hazát állíta nemednek ;
Nézd, s tiszteld képét Álmos fejedelmi fiának!“

(Vörösmarty.)

Helbing Ferenc képe azt a jelenetet mutatja, mikor a vezérek Árpádot fejedelemmé választván, nagy lelkesedéssel paj-

zsukra emelik és bemutatják a népnek, mely örömrivalgással, zászlók lengetésével fogadja „Árpád emeltetését“.

3. *Tárgyi szemponiból szemléltetendő:* A hat törzsfő teljes fegyverzetben, hatalmuk jelvényeibe öltözve, pajzsra emeli Árpádot. Ez a jele annak, hogy közös uruknak elismerik őt. A tömeg lelkesedve, ujjongva, de tiszteletteljes távolban nézi a jelenetet. A kép jobb alsó sarkában az áldást intő agg táltos és a rajongva térdre borult gyermek, valamint az átnyújtott buzakalász és víz is az egész magyar nép hódolatának kifejezői. A képen részletesen látható a régi magyarok fegyverzete és öltözködése: görbe kard, nyíl, tegez, buzogány, lándzsa, kürt, turulos zászló, ősi magyar ruha, párducos kacagány. Sátraik szerkezete is sejthető.

II.

Asztrik püspök átadja Szent Istvánnak a koronát.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* A királyi korona első megjelenése történelmünkben mélyen lelkünkbe vési annak a jelentőségnek tudatát, hogy a magyar szent korona ama nagy történeti jelenet óta államiságunk legfontosabb tényezője. S ebben különbözik a mi szent koronánk más királyi koronáktól. Az esemény ünnepélyes hatását kiemelő széles, méltóságteljes koncepció, mely a képen előmlik, a szimmétriás két fócsoport művészi elrendezésében, az egész kép összhangzó, finom színezésében és a részletekben nyilvánuló korhűség is azt a célt szolgálják, hogy a magyar szent koronából kisugárzó szimbolikus¹⁾, ősi erőt ábrázolják.

2. *A kép történeti alapja.* Szent István uralkodásában kettős célt tűzött maga elé: hogy a fejedelemséget királysággá alakítja s a magyar népet a keresztény vallásra téríti. Belátta ugyanis, hogy Magyarország a keresztény királyságok között csak úgy maradhat fenn, ha hozzájuk hasonlóvá alakul. E célból belső intézkedéseinek megtétele után Asztrik püspököt Rómába küldte II. Szilveszter pápához, hogy kérje ki jóváhagyását a magyar egyházat megalapító terveihez s kérjen tőle koronát a magyar fejedelem számára. A pápa nagy örömmel fogadta a magyarok küldöttségét, jóváhagyta István intézkedéseit s amiért valóságos apostol módjára terjesztette a keresztény hitet, apostoli királyi címet s koronát küldött neki. István a szent koronával Esztergomban, az ország akkori fővárosában az 1001-ik év augusztus 15-én királlyá koronáztatta magát.

Erre a magasztos eseményre, mely nemzetünket örökéletivé tette mai hazájában, most is szívesen gondol a magyar s ma is áhitattal hívja segítségül István királyt:

¹⁾ Megjegyezzük, hogy a képen ábrázolt korona ebben az alakjában csak későbbi összetételű, a köztudatban azonban ebben a formában él s a művész azért is ábrázolta így.

„Ah, hol vagy magyarok
Tündöklő csillaga!
Ki voltál valaha
Országunk istápjá“.

(Régi egyházi ének.)

Rakssányi Dezső képe azt a jelenetet mutatja, mikor Asztrik fényes kísérettel átnyújtja Istvánnak a pápától küldött szent koronát s a király mély megilletődéssel fogadja a nagyjelentőségű ajándékot.

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* Az ősz püspök nagyfontosságú tisztének tudatában méltósággal nyújtja át a királynak a szent koronát, míg a püspök kísérete a legnagyobb tisztelettel és csodálattal szemléli István fenséges alakját. A király paláttal és karddal, hatalma eddigi jelvényeivel fogadja az uralkodás legfőbb jelét. A szelid és szépséges Gizella királyné, bár másodsorban vonja magára figyelmünket, nem marad el fenségben királyi férje mögött. A háttérben összegyűlt előkelők egy nagy történelmi pillanatnak tanúi. Figyelemre méltók a királyi pár s az egyházi férfiak öltözékei, a templom belsejének architektúrája, továbbá a jelvények (korona, királyi palást, kettős kereszt, címeres zászló).

III.

IV. Béla hazatér a tatárjárás után.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* IV. Béla visszatérésének története, melyet e kép ügyes jelenetbe foglal, bizonyítja, hogy nagy csapások alkalmával a pillanatnyi csüggedés nyomában erős akaratra kell járnia, mert az minden nehézséget legyőz. E nagy ethikai fölemelkedés fenségét, a benne rejlő kettős elemet találóan illusztrálja egyrészt az egész alkotáson előmlő bánatos hangulat, a hatást keltő sötét és mégis megragadó színezés, másrészt Béla érces alakja. A hatást emeli még a kép szerkezete, mely két félre osztja a jelenetet s az alakoknak világosan fájdalmat mutató mozdulataival szemben jótékony vázlatosságba burkolja a rémes pusztulás jeleneteit. A kép háttérének távlatja is művészi módon emeli annak a végtelen pusztaságnak benyomását, melyből a visszatérő Béla erős akarata fogja kivezetni a nemzetet.

2. *A kép történelmi alapja.* A szerencsétlen végű mohi csata után 1241. végén IV. Béla kibujdosott országából és sok hányatás után az adriai tenger partján Trau várában talált menedéket. Itt tartózkodott mindaddig, míg hírét nem vette, hogy a tatárok kitakarodtak az országból.

A visszatérő király országát roppant nyomorban találta. A városok fel voltak dúlva s a megmaradt lakosok éhhalállal küzdöttek. De az erős akarató király nem csüggedett:

„Rákos mezőjén mondá el imáját:
Ujjá teremni hamvából hazáját.“

(Garay János.)

Előhívta az embereket rejtekeikből, külföldről hozatott számukra gabonát és állatokat osztatott szét közöttük. Felszabadította a rab-szolgákat; nemessé tette, aki érdemeket szerzett. Hogy az ország lakosságát szaporítsa, visszahívta s újra letelepítette a pártviszályokban elüldözött kúnokat. Sok németet is hívott be s az északi részen levő bányavidékeken telepítette le őket. Majd az ország megerősítésére katonaságot szervezett: a polgárságból nehéz lovasságot, a várjobbágyokból gyalogságot alakított, a főuraknak pedig megengedte, hogy várakat építsenek. Ilyen és hasonló okos intézkedésekkel IV. Béla a romokban levő országot csakhamar újjászervezte s azért méltán megérdemli, hogy őt „Magyarország második megalapítójának“ nevezzük.

Kovács Ágoston képe azt a jelenetet mutatja, mikor IV. Béla vitéz kíséretével visszatér a rettentő pusztítás nyomait mutató magyar földre s mélységes bánattal nézi a nyomor és pusztulás borzalmas képeit.

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* A bús király és gyér kísérete egy megmaradt liget árnyában nézi a háttérben mutatkozó elpusztult vidéket, melyen farkasok, varjak, saskeselyűk szaporodtak el a temetetlen holttestek s a kiéhezett, halódó menekültek között. A király néma bánatba merült s mégis erélyes alakja nagy tervek és gondolatok kifejezője. A liget és a pusztaság ellentéte élénken szemlélteti a jelenet súlyát.

IV.

A magyarok megalapozzák a Habsburg-ház nagyhatalmát.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* Nemzetünk értékének tudatát, szóval: nemzeti önérzetünket viszontagságos történelmi múltunk számos eredménye együttesen alkotta meg s táplálta. Történelmünknek azonban alig van a nemzet későbbi sorsára is nagyobb befolyást gyakorló epizódja, mint az a hadjárat, mely a magyarok diadalmas részvételével dicsőségesen uralkodó királyunk ősenek s vele dinasztijának hatalmát megalapozta. Ha Árpád vére s nemzeti fejedelmek családja kihalt is s idegen származású királyok uralma alá került is a magyar, önérzetét mégis méltán emelheti az a tudat, hogy későbbi királyait ő tette nagyhatalmuakká s sok századéves mai dinasztija nagyságát és hatalmát akkor is magyar fegyverek dicsőségének köszönhette. A nemzeti önérzetet sugalló esemény lényege a két egyenlő félre csoport-

tosuló képen azzal is erőteljes kifejezésre jut, hogy a megvilágított középtéren, mely a sötétebb színezetű előtértől élesen elválik, mintegy főszemély ifjú, szerény, de komoly megjelenésű királyunk, övé és fegyvereié minden érdem, a hős magyaroké minden dicsőség. Az ebben az elrendezésben rejlő gondolatot szolgálja a színezés is, mely egyszerűségét csak a magyar csoportozatnál váltja némileg élénkebbre.

2. *A kép történeti alapja.* Még IV. Béla idejében történt, hogy Ottokár, a cseh király, Harcias Frigyes örökét elfoglalván, nyugat felől Magyarország szomszédja lett. A cseh király mindig nagybíbitani akarta birodalmát. Másik szomszédja, Habsburg Rudolf, az akkori német-római császár, észrevette azonban a veszedelmet, s hogy Ottokárt legyőzze, a magyarokhoz fordult segítségért. A hívnak engedve, Kún László, magyar király mintegy ötvenezer főnyi sereggel csatlakozott a császár tízezer emberből álló hadához s a stillfriedi csatában, 1278-ban teljesen tönkretette a cseheket. Maga Ottokár is halva maradt a csatatéren. Büszkén mondhatjuk tehát, hogy a Habsburg-ház a magyarok segítségével alapította meg nagyhatalmát s ezt akkor Rudolf is elismerte. S bár későbbi viszályokra gondolva a költő méltán kérdezhetette nemzetét:

„Mit használt neked a diadal dühös Ottokár ellen,

Mit használt lenned győzőnek bécsi Rudolfért,

S László híre neked?”

(Vörösmarty.)

a magyar nemzet bajait is jóra vezérelte a sors s nemzeti önérzetünk bizvást megnyugodhatik e régmúlt esemény jelentősége fölött.

Bottka Miklós képe azt a jelenetet mutatja, mikor László és Rudolf a győzelmes harc után a csatatéren találkoznak.

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* A találkozó király és császár jelvényeikkel s jellegzetes öltözetükkel. Rudolf, a lovagok mintaképe, tollas lovagi sisakjával, keztyűjével, mellén viselt császári címerével, pompás viseletű és járású lovával s nagyszámú lándzsás kíséretével; az ifjú, daliás magyar király koronájával, a maga és kísérete magyaros ruházatával, szép ménlovával, győzelmesen lengő címeres zászlóival s lobogós kopjáival és az ősi magyar szokás szerint magával vitt kürtösével. Rudolf halálját s elismerését az ifjú király iránt a földig lehajtott császári zászlók jelképezik. Az előtér sötét színezésű fekvő csoportja a csatatéren elesett Ottokárt sejteti velünk s jó történelmi háttérét adja a találkozás ünnepélyes jelenetének.

V.

Nagy Lajos elfogadja a lengyel koronát.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* Nagy Lajos királyunk, kit olasz családból ajándékozott nemzetünknek a sors, mint mellékneve mutatja, s mint ki egyedül viseli e mellék-

nevet királyaink között, egyike volt legdicsebb fejedelmünknek. Nagyságát és dicsőségét uralkodásra hivatott egyéniségének fényes sajátságai: bölcsesége, igazságszeretete, vitézsége, műveltsége szerezték meg neki s ezek hoztak nemzeti önértetünket még inkább kifejtő nagy korszakot hazánkra is. Láttukra, Szent István, Szent László és Kálmán királyaink után újra megérezzük a nagy egyéniségek jelentőségét hazánk sorsának alakulásában. E fényes korszak egyik nevezetes mozzanatát, azt, hogy Lajos nagy uralkodói tehetségében bízva, a lengyelek is az ő kezébe óhajtják letenni sorsukat, széles és erőteljes koncepciójú kép keretében látjuk megelevenedni. E kép a jelenet ünnepélyes hatását s annak főtenyezőjét: a büszke megjelenésű magyar királyban s a méltóságteljes lengyel főpapban és környezetükben nyilvánuló fenséget élénk színpompával érezteti meg. A király uralkodói fölénye, mely a lengyelek választását megmagyarázza, Lajos fölséget kifejező alakjában, s a királyi csoportnak a lengyel csoporttal szemben mutatkozó ünnepélyességében válik érezhetővé.

2. *A kép történeti alapja.* Nagy Lajos, ki 1342—1382-ig uralkodott, célul tűzte ki magának, hogy országa határait mennél nagyobbra kiterjessze. Hogy célját elérhesse, úgyszólván állandóan hadat viselt. Velencét háromszor leverte s a gyengébb királyok alatt elvesztett Dalmáciát visszaszerezte; Szerbiát, Havasalföldet, Moldvát, Bolgárországot kényszerítette, hogy a magyarok fönnhatóságát elismerjék. Sőt mikor kiváló tulajdonságaiért Lengyelország is megválasztotta királyává, elmondhatta, hogy három tenger mossa országa partjait. Ezt a kort énekelte meg Petőfi költeményében:

„Óh, nagy volt hajdan a magyar!
Nagy volt hatalma, birtoka.
Magyar tenger vizében hunyt el
Észak, kelet s dél hullócsillaga!”

Helbing Ferenc képe azt a jelenetet ábrázolja, mikor a fényes lengyel küldöttség a lengyel koronát s a királyválasztásról szóló okiratot átadja Lajosnak.

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* Az összes uralkodó jelvényeikbe (szent korona, Anjou-liliommal díszített kormánypálca, hermelinpalást, királynői korona és palást) öltözött király és királyné fényes környezetükkel, közte a nádorral; a díszes lengyel küldöttség a kancellárral, a koronát hozó krakói főpappal; annak jelvényül szolgáló püspöki süvege; a trón mellett főnemesek, apródok, egy piros kámzsás olasz nemes jellegzetes jelmezében; az ország biboros primása; a lengyel íródeák szerepét betöltő egyszerű barát térdelő alakja a királyválasztásról szóló, függő pecsétellátott okirattal; a fényes királyi trón címeres kárpitjával; az ország címeres zászlói; a lengyel urak pazar öltözetű; s végül a gazdag díszítésű helyiség: a trónterem, mely világot vet a kor gót stílusú építkezésére.

VI.

A nándorfehérvári diadal.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* A magyar nemzet, „midőn sóhajtva néz vissza a dicső hajdankor fényes napjaira“, nemzeti létéért küzdött harcaiban az önfeláldozó és rettenthetlen hősök hosszú sorát pillanthatja meg. E hősök között a középkor kiváló lovagjának, az önzetlen Hunyadi Jánosnak s a vallásáért nemkülönben vitézül küzdő Kapisztránnak alakjai különös tisztelet érzését keltik bennünk, ha rá gondolunk nagy harcaik sorozatában az utolsó, melyet képünk ábrázol. Mily fölemelő érzés az utókor fiának a hazájáért semmi veszedelemtől sem félő, vérét s ha kell, életét feláldozni kész vitézt látnia s ép e tekintetben mily nemes és tiszteletet keltő példa fog maradni örök időkre Hunyadi nándorfehérvári diadalának emléke. Ezt az érzést és ezt a példát iparkodik megéreztetni a kép a véres és vad hadakozás hevének, a csata legdöntőbb pillanatának tömörített ábrázolásával. A véres zürzavar rettentő csoporzata és a szétzüllött s mindinkább pusztuló török hadak fölött aránylagos lelki nyugalom és hidegvér nagy felsőbbiséggel uralkodnak a vasas vitézi Hunyadinak hatalmas és a pusztá szerzetesi ruhájában hadakozó Kapisztránnak törékeny alakja, a testi s lelki vitézség két dicső képviselője. Az egység, melyet a kép középpontjában egymás mellett küzdő két alaknak egyenlő hősiessége önt a képbe, kelti a kép együttes erkölcsi és esztétikai hatását.

2. *A kép történeti alapja.* II. Mohamed szultán 1458-ban két hónapig tartó szörnyű tusa után elfoglalta Konstantinápolyt s százezer emberrel útban volt Magyarország felé. Az egész keresztény világ kétségbeesett e hírekre. De ott volt Hunyadi, ki szívvel-lélekkel sietett hitének s hazájának megmentésére. Nagy segítségére volt egy buzgó s ékesen szóló szerzetes, Kapisztrán János, ki lángoló szavával úgy fellelkesítette a népet, hogy egymaga hatvanezer embert vitt Hunyadi zászlója alá. A török először Nándorfehérvárt vette ostrom alá. Már-már diadalt ült Mohamed, midőn megjelentek Hunyadi és Kapisztrán seregei. Ember-ember ellen küzdött. Kapisztrán mindenütt ott járt magasra emelt keresztjével, hol legnagyobb volt a veszedelem; Hunyadi pedig a rettentő tusában száz halált osztogatott félelmetes kardjával. Végre győzött Hunyadi s győzelmével az egész keresztény világot megmentette a török hatalmától. Méltón éneklí Hunyadiról egyik jeles költőnk:

„S amint fennáll, amint lenéz,
Nyugalmasan szívében,
Habos lovon fut egy vitéz,
Vérlobogó kezében,
S kiált: „Édes hazánk oda,
Nyakunkon a török hada,
Siet kivívni Nándort.“

„Pogány jó? hah! nem türhetem
 — Mond és tűnik nyugalma —
 Magyar hazán és nemzeten
 Nem dül pogány hatalma!“
 S acélt ragad, lovára kap,
 Csatáz, vív, izzad éj és nap,
 S míg nem győz, nincs nyugalma!

(Czuczor Gergely.)

A pápa ennek a győzelemnek az emlékére rendelte el a déli harangozást.

Löschinger Hugó képe azt a jelenetet mutatja, mikor Hunyadi félelmetes kardjával s Kapisztrán a magasra emelt feszülettel megjelennek a csatatéren.

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* Általában a heves csata izgalmas menete, a nehéz csatát jelentő nagy összevisszaság, mely számos részletből szinte nehezen áttekinthető egészzé olvad össze. A főalakok: Hunyadi marcona vitézi külsejével, vasas lovagi fegyverzetével, ellenséges vértől pirosuló óriási kardjával és Kapisztrán-önmagát nem kimélő s nem féltő fanatikus megjelenésével. Megs figyelhetők a Hunyadi mögött csoportosuló rendezettebb fegyveret csapatok és a Kapisztrán nyomában érkező, kaszával fölfegyverzet nép; az öltözékükről megismerhető törökök pusztulása; a támadó és védő fegyverek sokfélesége (Hunyadi hosszú egyenes kardja, a törökök görbe kardja, lándzsa, harci bárd, buzogány, nyíl és tegez, kasza, különböző alakú pajzsok, kerek ágyú, fonott sövény); a Kapisztránnak védő fegyverként szolgáló feszület; a diadalmas magyar lobogó, a félholdas és lófarkas zöld török zászló; végül a háttérben Nándorfehérvár tornyai és várfalai.

VII.

Mátyás király Bécs előtt.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* Még Nagy Lajos koránál is fényesebb, dicsőbb korszak virradt a magyarra Hollós Mátyás uralkodása alatt, mert nemcsak a harci dicsőség és a világbíró hatalom, hanem a tudományok és művészetek fénye is magyar földre költözött az ő idejében. Magyarhonnak világgraszoló jelentősége abban a fényes hadi tettben kristályosodik ki, mely Mátyást és a magyar fegyvereket a XV. század egyik leghíresebb városának, Bécsnek is urává tette s melynek emléke ma is méltán a büszkeség érzetével dobogtatja meg a magyar ember szívét. Az önérzetes és büszke megjelenésű Mátyással szemben a hódolatot mozdulataival is kifejező küldötttség képe, az erőteljes, megkapó

színezésből s a kompozíció erejéből származó művészi hatás biztosítja azt az erkölcsi célt, melyet e kép szemléltetésével elérni óhajtunk: a nemzeti önérzet megerősítését és hazánk legdicsebb korszakának teljes értékelését.

2. *A kép történeti alapja.* Nemzeti királyságunk fénykora Mátyás nevével forrott össze, ki 1458—1490-ig uralkodott. Uralkodása alatt több ízben volt kénytelen Frigyes ellen, a szomszédos római-német császár ellenében hadat vezetni. Mikor a Mátyás kemény keze miatt elégedetlenkedő főurak Frigyest hívták az országba, Mátyás két ízben vezette győztes hadseregét a rossz szomszéd ellen. Mikor pedig Frigyes Mátyást arra bízta, hogy Podjebrád cseh király ellen vezesse seregét s ehhez segítséget is ígért, azután pedig nemcsak cserben hagyta őt, hanem ellene Podjebráddal szövetségelt, akkor harmadízben támadta meg Frigyest, megverte őt, Bécsset elfoglalta s halála napjáig megtartotta. E dicső tettet énekelte meg Kölcsey, mikor a Himnuszban így szól:

„Nyögte Mátyás bús hadát
Bécsnek büszke vára!”

Hegedüs László képe azt a jelenetet rajzolja, mikor Bécs város polgárainak hódoló küldöttsége a város kapujának kulcsát nyújtja át a királynak.

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* A külsejében egyszerű, de erőteljes, és megjelenésében fenséges Mátyás lovas alakja, mely erős világításban áll a kép középterén; a mögötte csoportosuló, csupa fiatal daliás leventéből álló lovagi kíséret címeres zászlóival s lobogós kopjáival s ezzel szemben a hatalmában elaggott, elgyengült Bécsnek csupa aggastyánból álló, ünnepies díszbe öltözött hódoló küldöttsége a hódolat jelvényeivel (földre hajtott császári zászló, a város kulcsa, vízzel telt kancsó); Mátyás két apródja, a király holló-címeres lovagi pajzsával és sisakjával; Bécs várának falai; a mögöttük kilátszó Szent István-templom tornya, mint Bécs ismertető jele; a magyarok s a küldöttség korhű ruházata.

VIII.

II. Lajos tetemének feltalálása.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* A mohácsi veszedelem közel négy évszázad óta, mint régibb történelmünk legfontosabb eseménye s általában legnagyobb csapása él a magyarnak tudatában, mert nehéz szolgaságba döntötte nemzetünket s végtelenül szomorú korszakot hozott hazánkra. A mohácsi síkon minden áldozatul esett, ami becses volt a magyar előtt: a nemzet színe-virága, függetlensége, összes javai, sőt a király élete is. S mindezt vissza-

vonás okozá, az erkölcsök elzüllése, pártviszály, irigység. Ime a szomorú tanulság, melyet Mohács történetéből mélyen lelkünkbe kell vésnünk s beleoltani a jövőndő nemzedékek szívébe is: Egyet-értéssel kicsiny dolgok is nagygyá lesznek, egyenletlenség és viszály a legnagyobb birodalmakat is megdönti. Ezt példázza a nagy nemzeti csapás legfájdalmasabb s következményeiben messzire kiható mozzanatának, a gyászos véget ért ifjú király teteme megtalálásának ábrázolásával Székely Bertalan művészi képe. A bús hangulatból, melyet a mohácsi vész emléke s a művész ihletett festménye keltenek bennünk, az a hő óhajtás fakad szívémben: „Isten óvja nagy csapástól mi magyar hazánkat!”

2. *A kép történelmi alapja.* Amily hatalmas volt az ország Mátyás alatt, oly nyomorult lett ő utána. Már az élehetetlen Dobzse László alatt folyton sülyedt. Fia, II. Lajos alatt pedig elbukott egészen. II. Lajos alig volt 20 éves, mikor töméntelen sereggel tört be hazánkba a török. A király hiába kért, könyörgött, nem jött senki, aki segítette volna. Végül ő maga indult el kis seregével a roppant török had ellen. Lassankint egyes főurak csatlakoztak hozzá, csak a leghatalmasabb, Szapolyai János késedelmeskedett. Hosszú huzavona után Tomori Pál, kalocsai érsek lett a fővezér. Mohácsnál ütöttek tábornok s ott várták be csatakészen az ellenséget. Szulejmán pedig azalatt átkelt a Dunán s nemsokára két mérföldnyire állt a magyar tábornoktól. 200.000 harcosa volt a szultánnak 300 ágyúval és csak 22.000 vitéze a magyar királynak s 80 ágyúja. Augusztus 29-én ütközött össze a két sereg s az ütközet sorsát hamar eldöntötte a 300 ágyútorok, mely mint sarló a kalászatokat, úgy tarolta le a magyar vitézeket. Először a vezérek, Tomori és Zápolya György estek el, azután Drágyi az ország zászlójával. Estére ott feküdt a csataterén hét főpap, huszonnyolc főnemes, ötszáz nemes és 22.000 derék magyar vitéz. Elveszett a magyar király is. A végveszély pillanatában apródjai kiragadták a csatából s futottak vele az omló zápor oltalma alatt. Egy kisdud patakon kellett átuszatniok, a Csele patakján, mely a felhőszakadástól megáradt: a király neki ugratott a rohanó pataknak, de lova visszabukott a magas partról, és maga alá temette lovagját.

„Ott vergőde Lajos, rettentő sorsu királyunk,
Sülyedező lova érchímzetű terhe alatt.
Hasztalanul terjeszti kezét; nincs, nincs ki segítse!
Bajnoki elhulltak, nincs ki feloldja szegényt!
Tátogat a mélység, aranyos páncélja fakó lesz,
S összezuzott testét hab fedi s barna iszap“.

(Kisfaludy Károly.)

A boldogtalan király holttestét két hónap mulva találták meg a Csele patakban s őseihez temették a székesfehérvári sírboltba. Szegény fiatal király! Sorsa s a véle elesett hőskövé örökké fájdalmas példa marad nemzetünknek. De emléküket felett, mely megszenteli hazánk történetét, mélyen átérezzük a költő szavait, ki így int bennünket:

„Oh ne sirasd meg annak végzetét,
 Ki a hazáért adta életét!
 Édesen alszik anyja kebelén
 S áldások őrzik csendes nyughelyén.

Mely a hazáért élt, a hű kebel,
 Földét termékenyítve hamvad el,
 És szelleme a sír körül marad,
 Tettekre intvén az utódokat“.

(br. Eötvös József.)

Székelly Bertalan festménye azt a jelenetet örökíti meg, mikor a király hívei megtalálják a holttestet a Csele partjának bozótjaiban.

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* A szerencsétlen véget ért király teteme, melyet a művész a kép előterében a hazáért halt vértanuk fehér színében mutat be a szemlélőnek; a király elestének helyét már sűrű bozót és fű nőtte be. Figyelmet érdemelnek Lajos megilletődött hívei, kik teljes díszben, levett főveggel, fájdalommal s részvéttel arcukon becézik ifjú halottjukat; a dús növényzettel ékes gyönyörű táj; a fölc sillámló kis Csele patakka l rémes ellentétben áll a csatatér szörnyű kísé rőivel, a holttest körül szállongó hollókkal és varjakkal. A kép baloldali távlatában Mohács bús mezeje látszik, mely felé fenyegetően szórja átkát a király egyik hű embere. Szemléltetendők még a korhű öltözetek; továbbá a komor égboltozat, mint e fáj dalmas mozzanat stilszerű kísé rője.

IX.

Szondi György.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* Szondi György önfeláldozó történetét, a török-magyar harcok egyik főlemelő epizódját, melynek mélységes erkölcsi és művészi hatását a magyar költészet annyi szép alkotásában kiaknáztá, itt a festőművész állítja a nevelő-oktatás szolgálatába. Azt az eszmét fejezi ki, hogy akik az igazért harcolnak, mint Szondi, nem harcolnak hiába, mindig győznek, még ha elesnek is. A küzdő egyén elveszhet, de az igazság, melyért küzdött, dicsően fölemelkedik. A diadalmas igazság itt a magyar hazafiság, szemben a török hódítással. Ezt a gondolatot érzékíti meg Szondi hatalmas ősz alakja viruló s érte remegő két apródjának és a magyarok elszánt csoportjának közepette, szemben a katonai erő nagyobb hatalmát képviselő s szinte mégis rettegő, majd csodálkozást kifejező török küldöttséggel. Az erkölcsi erőt jelentő magyar csoport előtérben álló nagyobb alakjainak mozgalmassága mutatja a lelkükben viharzó érzelmeke t s e szűk körben

ugyanaz az erkölcsi felsőbbség érvényesül, szemben a szép tájképi távlat útján ábrázolt nagy török tábor hatalmával.

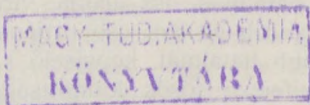
2. *A kép történeti alapja.* A török Budavár elfoglalása után mindig jobban igyekezett terjeszkedni hazánkban. Ez sikerült is neki, de minden talpalatnyi földet vérrrel kellett megváltania a magyartól. E gyászos idők örökké csodálatos alakjai Szondi, Dobó, Zrínyi. Ali budai basa hevesen ostromolta nagyszámú seregével Drégely várát 1552-ben. A várat védő csekély számú őrségnek Szondi György volt a kapitánya. Szondi vitéz katonái élén egy darabig minden rohamot visszavert, végre azonban a falak roskadozni kezdtek. De Szondi, bár látta, hogy a várat tovább nem tarthatja, feladásáról hallani sem akart. Minden drágaságát a vár piacára hordatta s ott megégette; lovait leszúratta. A hagyomány szerint volt két kedves apródja, kiket Márton nevű papjával átküldött a török basához avval az utolsó kéréssel, hogy gondozza őket, ha ő majd elesett. Mikor már mindent elintézett, az őrséggel együtt kirohant s száz halált osztva meghalt hazájáért.

„Mint hulla a hulla! vészett a pogány,
Kő módra befolyván a hegy menedékét;
Ő áll a halála vérmosta fokán,
Diadallal várta be végét“ —

igy énekel róla Arany János. A török basa pedig annyira megbecsülte a magyar hőst, hogy a várral szemközt egy dombon eltemettette és sirja fölé zászlós kopját tüzetett.

Helbing Ferenc képe azt a jelenetet mutatja, midőn Arany János gondolata szerint Szondi búcsuzik kedves két apródjától, hogy a török táborba küldje őket.

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* A vár külső bástyafokán búcsuzó, jóságos arcu s végső elszántságot kifejező Szondi és a viruló ifjú apródok; mögötte Márton, az orosz pap, kit Ali basa, a vár ostromlója kevély üzenettel küldött föl Szondihoz, hogy adja meg magát; művészi csoportban a vár népe: agg, fiatal, rettenthetlen vasas vitéz és síró gyöngé nő; a török követség; a bástya fokát éberén őrző vitéz szolgálata közben; a háttérben a rengeteg török tábor; a fegyverzet (alabárdok, lándzsák, lobogós kopják, kerekas ágyú); a jelvények (magyar nemzeti színű zászló, lófarkas török lobogó); az apródok hangszerei (koboz és lant); Szondinak, az apródoknak, Márton papnak s a várnépének magyar stílusú öltözéke, az erős vár tornya és falainak architektúrája; végül a szép távlatot szolgáltató kék hegyek.

X.

Az egri nők.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* Nemzetünk történelmében nem egy epizód bizonyítja, hogy a magyar nő a hazaszeretet és önfeláldozás érzületében méltó társa a magyar embernek. Résztvevő szívével mindig készen áll a szenvedők könnyeinek letörlesztésére, a hazát védő küzdelemben megsebesültek odaadó, szeretetteljes ápolására. Az egri nők története, melyet e mozgalmas harci kép dicsőít, a magyar nőt hősiségében is megbecsülni tanít bennünket. A gyöngye, de lelkes női kéz erejét a nyers hatalom fölött, a sok részletből összeszőtt, de egységes hatást gyakorló képen, a nehéz harcot kifejezésre juttató mozdulatok gazdagságával s a veszedelmes magasságban lejátszódó események határozottságával érzékelteti a művész. Színezésének komolyságában pedig az esemény nagy jelentősége tükröződik.

2. *A kép történeti alapja.* Drégely eleste után Ali basa 200.000 emberrel rohanta meg Egert, melynek Dobó István volt a védője. A várban az őrség az asszonyokkal együtt is alig volt 2000 embernyi. A törökök felszólították Dobót, hogy adja föl a várat. Dobó feleletül egy koporsót tüzetett ki a vár falára, jelképezvén, hogy inkább meghal, semmint a várat feladja. Az ostrom tehát megkezdődött. Amit az ostromlók nappal elpusztítottak, azt az őrség éjjel újra helyreállította. Végül Dobó lelkesítő szavaira maguk a nők is résztvettek a védelemben: forró vizet, szurkot öntöttek, köveket hengerítettek az ostromlókra, míg végül a török szégyenszemre kénytelen volt felhagyni az ostrommal és elvonulni a vár alól. Eger a magyaroké maradt. Hálásan zengi róla a költő:

„És Eger áll, többé meg nem kisértve töröktől,
Omladozott kövein vérengző férfiak ülnek:

Nők tarták meg Egert s ez volt sasfészke Dobónak.“

(Vörösmarty.)

Az egri nők dicsőségét azóta is emlegetik.

Kovács Ágoston képe az ostrom s a védelem jeleneteit mutatja.

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* Az ostromló törökök, kik a várfalakon kapaszkodnak fölfelé, de a védők csapásai alatt tömegesen visszahullanak; a védősereg s annak soraiban a vár minden részén erejükön fölül is hősiiesen küzdő nők; köztük egy, ki egy megsebesült magyar vitézt vesz gondjaiba; a koporsó, mint jelkép; a megrongált várfalak és a felhők közt emelkedő rom; az ostromló szerek (hágcsók); a török fegyverek (görbe kardok); a védelem eszközei (várágyúk, forró víz, szurkos tűzcsóva, szikladarabok, a várat védő vitézek kardjai és pajzsai); a törökök félholdas és lófarkas zászlója, melyet több helyen is megpróbál ki-

tűzni az ellenség; a rettentő ágyúzást jelentő füstoszlopok; a magyaros női ruházat s a törökök jellemző tarka-barka öltözete; végül a kép baloldali részén a vár magasságát megéreztető légtávtlat.

XI.

Zrinyi Miklós hősi halála.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* A török-magyar harcok legdicsebb hőse, a törökverő vitézeknek mintegy tipikus képviselője a szigeti Zrinyi Miklós. Nevét sokszorosan lantjukra vették a költők s hite messze földön, idegen országokban is elterjedt, önfeláldozásának, hősiségének s önzetlenségének tiszteletére tanít bennünket a művész festménye is. Horvátország fejedelme lehetett volna Zrinyi, de ő inkább meghalt, mint hogy a reábizott várat feladta volna. Ezt a tiszteletreméltó állhatatosságot, hűséget, férfiaságot mutatja a zürzavaros harci tömkelegből kiemelkedő Zrinyinek halálos sebbel előttünk álló nemes alakja, melyet a színezés, a fény koncentrikus elosztása is a kép középpontjává avat. A kép szerkezete tudatos eljárással emeli ki az önfeláldozás halhatatlan képviselőjét a sötétebb háttérből, hogy mi is tiszteletünk ragyogó fényében helyezzük el mindörökre.

2. *A kép történeti alapja.* II. Szulejmán török szultán 1566-ban óriási sereggel tört be hazánkba s legelőször Szigetvárt vette ostrom alá. A vár kapitánya Zrinyi Miklós volt. Zrinyi, amint meghallotta, hogy a török közeledik, várat ellátta fegyverrel és élelmiszerral s a kapukat bezárva várta a törökök támadását. Szulejmán 300 ágyúval kezdte lövetni a várat. Mikor a vár külső erődei elpusztultak, Zrinyi 600 emberével a belső várba vonult, amelyből minden török támadást visszavert. A szultán látván, hogy nem boldogul, Horvátország fejedelemségét ígérte Zrinyinek, ha feladja a várat. De Zrinyi nem fogadta el az ajánlatot. Kijelentette, hogy inkább meghal vitézeivel együtt, de a várat élve át nem adja. Mikor aztán meggyőződött, hogy tovább nem védheti magát, a várban mindent elpusztított s legdíszesebb ruháját magára öltve, vitézeivel kirozott a törökre. Borzasztó harc keletkezett; végre Zrinyi sok sebből vérezve elesett s ott hullottak el körülötte vitézei is mind. Szulejmán azonban már nem örülhetett a véres győzelemnek, mert a sikertelen ostrom miatt érzett bosszúságában még a kirohanás előtt gutaütést kapott és meghalt.

Sziget eleste és Zrinyi halála a magyarság sorsának szimboluma: nagy áldozatokat hoz, legjobb fiai elesnek, de maga mindörökre él s elesett hősei nem sajnálatot, hanem örök dicsőséget érdemelnek. Zrinyiről mondja a költő:

„Honfi! ha föllépendsz düledék várára Szigetnek,
Sírva ne említs szót sajnós eleste felől:
Ott hős Zrinyi körül bátor daliái nyugosznak:
Gyöngé panasz szózat bántja nagy álmaikat.“

(Vörösmarty.)

Kovács Ágoston képe azt a jelenetet mutatja, midőn a kirohanás után Zrinyi golyótól találva összeroskad.

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* A vitézek karjaiba hanyatló, súlyosan megsebesült Zrinyi, mint főalak, teljes magyar főúri és hadvezéri pompájában; hűséges kísérete, melynek egy része már szintén halálos sebbel hever a földön; a nyomába tóduló, halálra szánt maroknyi fegyveres magyar sereg; a feljűk rohanó törökök, részint pompás öltözéke; a mellén függő kereszt, mint jelkép; a magyar és a török fegyverzet (görbe kard, alabárd, lándzsa, nyíl és tegez, sisak és pajzs); a mindenütt égő várfalak; a vár belső részének távlatát mutató nyitott várkapu; a kapuból kimeredő ágyúcső és a felvonóhid.

XII.

Bethlen Gábor tudósai körében.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* Bethlen Gábor kiváló egyéniségének képe s művelt udvarának emléke Hollós Mátyás hasonló jelentősége mellett sem fölösleges és kitűnő példája annak, mily hatalmassá s műveltté tehet kis országot is egy nagy fejedelem s mily európai jelentőségre juttathatja nemzetét. Bethlen Gábor bölcsesége és műveltsége, tudományszeretete és fényes szeleme, melyet képünk szimbolizál — tudósai körében, békés vitatkozás közepette mutatva be őt — nagyjaink megbecsülésére tanít meg bennünket. Ennek a nevelői gondolatnak tesz szolgálatot e képen a tárgy komoly felfogása, a főszemélynek vagyis a fejedelemnek velünk szembenéző egyszerű, nemes alakja, nyílt tekintete, rendkívül értelmes arckifejezése s a körülötte két részre csoportosuló kiváló férfiak gyülekezete. A kép komoly hatását s az erkölcsi alapgondolatnak: a nagy egyéniség varázsának sikeres érvényesülését a kép ügyes szerkezetén kívül a komolyabb jellegű színezés, a történelmi tanulságot pedig az egész képen előmlő korhűség is megerősíti.

2. *A kép történelmi alapja.* Erdély Bethlen Gábor alatt élte fénykorát. Olyan hatalmassá tette a kis országot, hogy külföldi nagy fejedelmek méltónak találták vele szövetkezni a 30 éves háborúban. Bethlen, bár mintegy negyven csatában vett részt, talált időt arra is, hogy Erdélyt gazdaggá s műveltté tegye. Ez utóbbi

célből maga köré gyűjtött sok idegenből behívott tudóst, művészt, kiknek tanácsára iskolákat alapított. Ezek közül a leghíresebb a gyulafehérvári ref. főiskola volt. Ő maga is nagyon kedvelte a tudományokat és művészeteket. Mondják, hogy mikor hadba indult, székéren vitték utána a könyveket, melyekből pihenő óráiban olvasgatott. Erdély soha oly nagy, oly hatalmas, oly gazdag nem volt, mint nagy fejedelmének, Bethlennek uralkodása alatt.

Rakssányi Dezső festménye azt a jelenetet ábrázolja, midőn Bethlen könyvtárszobájában tudósai körében elmélkedik.

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* Az elmélkedő s valamely tudós téma fölötti beszélgetésbe mélyen elmerülő Bethlen; a közvetlen környezetében levő kedvelt várépítő francia mérnök idegenszerű viseletével és a fejedelem kedvenc természettudósa; a kép baloldali részén a gyulafehérvári főiskola vitatkozásba merült jeles tanárai; a tudomány szimbolumai gyanánt szolgáló könyvek, iratok és tudományos műszerek; a korhű öltözékek és bútorok (szép faragott szekrény, olvasóállvány, faragott szék); a tudománynak megfelelő egyszerű boltives könyvtárhelyiség, melynek falán egy kép a fejedelmi gazdának a művészetek iránti szeretetét is sejteti.

XIII.

Budavár visszafoglalása a törököktől.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* Budavárnak 145 évi török hódoltság után történt visszafoglalása, melynek egyik mozgalmas jelenetét ábrázolja képünk, legjobban igazolja történelmünk minden eseménye közül, hogy a nemzetet érő csapást, bárminő hosszú ideig tartó legyen is, erős akarattal jóvá lehet tenni, s hogy nagy és elhatározó cselekedetek kivitelében tudatos és bátor magatartás sikerre vezet. Így vezette sikerre és diadalra a magyart a Budát ostromlók soraiban küzdő Petneházy Dávidnak vitézsége, elszántsága és rátermettsége, így lett a mozgalmas és sokféle erővel megkísérelt vállalkozásnak lelkévé és ennek a nagy tömegeket felsorakoztató képnek is középpontjává. A festőművész a nagy távolságokat és széles tereket távlati mozzanatok alkalmazásával, s a kép szerkezete útján ebből a célból csoportosítja az esemény főszemélye, mint középpont köré.

2. *A kép történelmi alapja.* A törökök 1541-ben foglalták el Budavárát s Buda 145 éven át nyögött a török iga alatt. Mikor a török 1683-ban Bécsset vette ostrom alá s csupán Szobieszky Jánosnak, a hős lengyel királynak köszönhető, hogy az ostrom sikerrel nem járt s I. Lipót látta, hogy a török Ausztriára is kezd veszélyes lenni, elhatározta, hogy kiűzi Magyarországból. Lotharingiai Károly egyik várat a másik után foglalta el s 1686-ban Buda ostromához

kezdett. Június közepén indult meg a rettenetes küzdelem. Abdi basa hősiesen védte a várat, de az egyesült keresztyén sereg, melyben spanyolokon, angolokon, franciákon s németeken kívül nagyszámú magyar is volt, szeptember 2-án hosszú véres küzdelem után bevette a várat. Petneházy Dávid magyar vitéz volt az első, aki a vár falára kitűzte a diadalmas magyar zászlót. 145 évi rabság után Buda ismét a miénk volt. Erről a nagy eseményről mondja Kisfaludy Károly:

„Uj nap fényle reánk annyi veszélyek után;
El magyar, áll Buda még! a múlt csak példa legyen most,
S égve honért bizton nézzen előre szemünk“.

Bottka Miklós képe azt a jelenetet mutatja, mikor az ostromlók a falakba törött résen behatolnak a várba s Petneházy készül kitzetni a zászlót a bástya fokára.

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* Első sorban helyszíni tájékoztatás adandó a gyermekeknek. Lássák meg a vár előterét a Mátyás-templom oldalával és távolabb égő részeit a Dunával s a háttérben Szent Gellért hegyével; lássák a vár belső terének távlatát a török mecsettel. A képen szereplő nagy tömegek közül kiválik Petneházy, ki a bástyatorony tövében hágcsókon fölfelé törekvő vitézeit buzdítja, a zászló már fönn van a várban s Petneházy parancsára egy vitéz a bástya fokára készül kitzetni a lobogót a vár magyar kézre jutásának jeléül. Figyelemre méltók a föltörekvő tömegek a várhegy oldalában, továbbá a török ellenállása a vár előterében, mely véres veszteségekkel jár rájuk nézve; az elesettek közt ott fekszik a proféta zöld lobogója mellett a vár utolsó török ura, Abdi basa is. Külön szemléltetendő még a vár építkezését bemutató bástyatorony és egyéb épületek (pl. a Mátyás korából való királyi palota); azonkívül a magyar, német és török katonák egymástól nagyon különböző öltözetei.

XIV.

Zrínyi Ilona.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* A névtelen egri nők történetéből meríthető erkölcsi tanulsággal rokon nevelői gondolatot nyújthatunk a gyermeknek Zrínyi Ilona munkácsi hős várvédelmének ábrázolásával. A magyar nőt nem egyszer sodorták történelmünk viszontagságai oly helyzetbe, mely szokatlan, nem női szerepben és környezetben kényszeríti őt hazaszeretét bebizonyítani s ez még inkább megtaníthat bennünket a női lélek erejét tisztelni és megbecsülni. Á kép nyugodt és világos művészi elrendezése, a háttér a tűzvész hatásos képével, a rohamra induló

katonák erőteljesen kifejezett mozgásával ellentétben nyugodtan rendelkező Zrinyi Ilona, mint főszemély a középtéren, — még inkább megvilágítják a kép erkölcsi témáját. A derült, tiszta színezés s művészi kidolgozott alakok is összhangban vannak a fölemelő erkölcsi hatással.

2. *A kép történeli alapja.* A magyar nemzet történetében egyik legnemesebb női jellem Zrinyi Ilona, Zrinyi Miklós dédunokája. Mikor I. Lipót önkényes uralkodása ellen Thököly Imre 1683-ban kardot rántott a magyar nemzet szabadságáért, függetlenségéért, a császári hadseregek Munkács várát is ostrom alá fogták. Munkács várát Thököly Imre hőselkű felesége, Zrinyi Ilona védte. S Munkács vára három évig ellenállt a császári hadseregek ostromának. A császári hadak vezére, hogy célhoz jusson, szabad elvonulást biztosított a hőselkű asszonynak s vitézeinek; Zrinyi Ilona azonban nem kért s nem fogadott el kegyelmet Béctől. Erről az időről énekli a költő:

„De rendületlen áll még a várnak kőfala,
Erőben és reményben áll Zrinyi Ilona!”

(Garay János.)

Mikor Thökölynek napja leáldozott, Munkács még mindig állt s hosszú küzdelem után, csak a vár kapitányának árulása folytán került a császáriak kezére. A sziklavár osztrák kézre jutott s Zrinyi Ilonának két gyermekével, Juliával és Ferencsel Bécsbe kellett mennie.

Sándor Béla festménye azt a jelenetet mutatja, mikor Zrinyi Ilona az árulás után végső ellenállásra tüzeli katonáit.

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* A katonáit lelkesítő Zrinyi Ilona fenséges alakja két aggódó gyermekével, köztük II. Rákóczi Ferencsel; a lelkesítő szavakra előre rohanó katonaság, melynek élén kürtösök haladnak, s melynek soraiban még sebesültek is sietnek a vár védelmére; a háború borzalmait megjelenítő és szépen megalkotott előtér (törött ágyú, sebesültek, halottak); a nemzeti zászló; harci kürtök, tábori dobok; egykorú öltözetek és fegyverek (puska, szurony, görbe kard); Munkács várának körvonalai.

XV.

Rákóczit vezérlő fejedelemmé választják.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* A magyar nemzet történetének első századától kezdve gyakran küzdött a királyi önkény és zsarnokság ellen s a szabadságáért folytatott harcok valóságos életfeltételévé lettek a magyarnak. E szabadságharcok sok derék vitézt és nemes érzésű hazafit adtak a magyar történelemnek, de szabadságharccaink legideálisabb alakja mégis II. Rákóczi

Ferenc volt. Az emléke iránti rajongó tiszteletet és szeretetet ápolni mindig szép feladata fog maradni a magyar történelmi tanításnak. Ennek a feladatnak megoldása, a Rákóczi nemes önzetlen egyénisége s a magyar szabadság iránti rajongó szeretet nevelése és ébrentartása célja a művész mozgalmas képének is, melyen a fejedelem megilletődésének s a rendek hódolatának szép harmoniájából s a csoport ünnepies hangulatából, — mit a művész az élénk színek uralmával még inkább kiemel, — az utókor gyermekeinek kegyelete méltó módon fog épülni.

2. *A kép történelmi alapja.* A XVIII. század végén a bécsi kormány teljesen eltörölte Magyarország alkotmányát. Önkényesen adókat vetett ki, zsoldosokat küldött Magyarországra és Erdélybe, kik ott büntetlenül garázdálkodtak. A sérelmek száma napról-napra növekedett s ezzel az általános elégedetlenség. Csak férfi kellett, ki a nemzetet kivezesse e megaláztatásokból. E férfiú II. Rákóczi Ferencben támadt a magyar nemzet számára. Zrinyi Ilonának volt fia, a vérpadra hurcolt Zrinyi Péternek unokája. Külföldön nevelkedvén, eleinte csöndben, a nemzeti törekvésektől távol élte életét; de mikor hazatérve, tanuja lett mindannak, ami hazájában történt, őseinek lelke fölébredt benne s érezte, hogy tennie kell valamit. Ő lett a magyar függetlenségi törekvések vezérévé. Első kísérleteiért fogságot szenvedett, de kiszabadulván Lengyelországba menekült, hol most már nemzetét megváltó szabadságharcra készült. 1703-ban ott bontotta ki zászlaját, melyen e szavak voltak fölírva: „Pro patria et pro libertate!” (A hazáért és a szabadságért!) A magyar nemesek és jobbágyok tömegesen tódultak a hazatérő Rákóczi zászlója alá. Néhány hónap alatt a Dunántúl kivételével egész Magyarország az ő seregeinek hatalmába került. A csalfa békealkudozásoknak nem engedve, folytatta harcát; Erdély is hatalmába jutott, felújította az erdélyi fejedelemséget s meghajolt előtte egész Magyarország. Hogy ennek jogos alapja is legyen, 1705. szeptemberében országgyűlésre gyűltek Rákóczi hívei Szécsényben, hol a „szövetkezett rendek”, kiknek vezére Bercsényi Miklós volt, „Magyarország vezérlő fejedelmévé” választották Rákóczit. Ekkor állott népszerűsége és tekintélye tetőpontján. A harc ezután változatos szerencsével folyt tovább, Rákóczi hívei később 1707-ben a Habsburg-háztól való elszakadást is kimondták, de újabb néhány évi küzdelem után a nemzet kifáradt, 1711-ben lemondott függetlenségi álmairól, Károlyi Sándor, a fejedelem egyik volt kedves vezére, letette a fegyvert s Rákóczi ellenzése dacára megkötötte a szatmári békét. A fejedelem nem bírta elviselni hazája szabadságának összeomlását s állhatatos maradván a nemzet ügyéhez, néhány megmaradt hívével kibujdosott az országból; önzetlenül itt hagyván mindenét: hatalmát, vagyonát és családját, önkéntes száműzetésében meghalt Rodostóban, török földön 1735-ben. A hontalanná lett Rákóczi hamvait csak 1906-ban hozta vissza felséges királyunk s a nemzet közös akarata és kegyelete. Jól érezte Rákóczi a gyönyörű kuruc költemények szavaiban, melyeket az ő ajkára ad a népköltészet:

„Szeret Magyarország,
Óhajt Erdélyország,
S holtig szán, holtig bán, —
Még a gyermekök is
Tudom, visszakiván!
Mikor rég elmentem:
Visszasóhajtotok!

Mikor rég megholtam,
Akkor is sirattok.
Haló porombul is
Feltámasztanátok, —
Összeszednétek még
Porhanyó csontimat! . . .“

Bottka Miklós képe azt a jelenetet mutatja, mikor II. Rákóczi Ferenc népszerűsége tetőpontján a szécsényi országgyűlésen elfogadja a neki felajánlott vezérő fejedelemséget.

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* A sátra előtt ünnepiesen, díszöltözetben, uralkodói hermelin-palástban álló, megilletődött fejedelem ismert alakja; a szövetkezett rendek csoportja, közöttük Bercsényi Miklós, a rendek politikai vezére, kinek indítványára Rákóczit vezérő fejedelemmé választották s ki az erről szóló okiratot Rákóczinak fölolvassa; ugyanott lovon Vak Bottyán, a fejedelem egyik legkedvesebb hadvezére; baloldalt egy egyszerű kuruc vitéz Rákóczi földig hajtott, föliratos szabadság-zászlajával; a teljes ornátusban levő egri püspök, egyike a megjelent főpapoknak; Rákóczi szép magyar díszruhája s a rendek ünnepi díszöltözetei; a püspöki ornátus; a kuruc vitéz tipikus színű sujtásos ruhája; a lobogó zászlók, mint az ünnepi hangulat kifejezői; Rákóczi fényes biborszínű sátra s a háttérben a rendeknek egyszerűbb sátrai.

XVI.

Életünket és vérünket!

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* E közismert, híres országgyűlési jelenet mellett alig van történelmünknek epizódja, mely a magyar nemzet közmondásos lojalitását és királyhűségét elevenebben példázná. A magyar nemzet e sajátosságának erkölcsi jelentőségét kell e kép szemléltetésével a gyermek lelkében tudatosá tennünk. Evvel a céllal kapcsolatban alkalmazza a festő a királyi pompát kifejező biborszínt, mely az egész képen ünnepélyes hangulatként előmlik. Ebből emelkedik ki a trónján megfenyegedett ifjú királyné fenséges alakja egész fehér királynői pompájában s a piros harmóniát szépen egészíti ki a háttérben levő alakok diszkrét kezelése és színezése. Még a kép tömör szerkezete, nagy arányokban tartott alakjai is mintegy arra törekszenek, hogy egészen közel hozzák a gyermekhez a híres történelmi eseményt és annak erkölcsi hatását.

2. *A kép történelmi alapja.* A pragmatika szankció értelmében III. Károlyt leánya, Mária Terézia követte a trónon 1740-ben. Trónra-leptekor azonban azok a külföldi fejedelmek, akik egyébként a prag-

matika szankciót maguk is elfogadták, birodalmát minden oldalról megrohanták, hogy osztozkodjanak örökségén. Mária Terézia nem csüggedt el a veszedelemben s a magyarokhoz fordult segítségért. Az 1741. évben tartott pozsonyi országgyűlésen szívhez szólóan kérte a magyarok segítségét s az országgyűlés tagjai a hangulattól áthatva, kardjukat kirántva kiáltották: „Életünket és vérünket királyunkért, Mária Teréziáért!” S a lelkesedést tett követte. A magyar hadak útra keltek s a hét esztendeig tartó háborúban megvédték Mária Terézia birodalmát, ki csupán Szilézia felét volt kénytelen átengedni Nagy Frigyes porosz királynak. A magyarok hősi önfeláldozása most már másodszer mentette meg a Habsburgok trónját. A nagy királynő ezért mindig hálás is volt nemzetükhöz, mint ahogy a költő megénekelte az 1741. évi országgyűlésről szóló versében:

„Ez a kegyes királyné
Lesz nektek hív anyátok;
Alatta szép hazátok
Sok boldogságot lát!”

(Csokonai Vitéz Mihály.)

Szentistványi Gyula képe a pozsonyi országgyűlés lelkes jelenetét mutatja.

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* Az egész jelenetből kimagasló főalak, a trónon ülő szép ifjú királynő gazdagon himzett, magyaros szabású hófehér ruhájával és hermelin palástjával¹⁾; a trón lábánál lovagi díszben férfias szépségű férje, Ferenc lotharingiai herceg; körülöttük a főnemesek, a kardjukat villogtató rendek élén a fehér díszbe öltözött gr. Batthyány Lajos kancellár, későbbi nádor és gr. Esterházy Imre a bitoros primás, mint az ország főrendinek vezetői; a trón lépcsőzetének alján néhány kiválóan lelkes magyar. Figyelmet érdemelnek az egykorú öltözetek, különösen a királynőé, továbbá férjének vasas lovagi viselete; a férfiak egykorú hajviselete (paróka, hajfonat) a trón mellett a királyi hatalmat jelző udvari ember hosszú egyenes pallosával s végül a fényes helyiség a pozsonyi országházán. Mindezek mint az ünnepies jelenet tárgyi kellékei szemléltetendők.

XVII.

A Magyar Tudományos Akadémia megalapítása.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* A magyar áldozatkészség fölemelő példáját és mintaképét újabb történelmünk-

¹⁾ Újabb történelmi kutatás kiderítette, hogy a gyermek József nem volt ez alkalommal a királynő karján.

ben gróf Széchenyi Istvánban ismerjük. Az ő korszakot alkotó munkásságának méltánylása és értékelése s benne nagyjaink kultuszának ápolása és ébrentartása a magyar történelem tanításának egyik nevezetes feladata és erkölcsnevelő témája. Széchenyinek föllépése a Magyar Tudományos Akadémia érdekében, melyet e világos kompozíciójú kép élénken vés be a gyermek lelkébe, az ő első, de nem egyetlen szereplése közéletünkben, — egy emberöltőn keresztül való áldásos törekvéseinek és tetteinek azonban mindenesetre legtipikusabb képviselője. Széchenyi, a huszárcapitány, az egyetlen katona a nemesek gyülekezetében, legbiztosabban találja el, mi a tennivaló nemzete érdekében s ez tanulságosan tükröződik, egyrészt: szerény, de határozott megjelenésében, — másrészt: abban a fölviharzó lelkesedésben, mellyel a gyűlés tagjai ajánlatát fogadják. Széchenyi alakjának jó elhelyezése, mely által a figyelem azonnal reáterelődik, a díszes környezet, a színezés stilszerű komoly egyszerűsége még inkább biztosítják a jelenet erkölcsi hatásának érvényesülését.

2. *A kép történeti alapja.* Soha nem volt hazánkban erőszakosabb az önkényuralom, mint I. Ferenc uralkodása alatt. Több, mint egy évtizeden át országgyűlést nem hívott össze, a nemzet akarata ellen erőszakkal adót és ujoncot szedett s mindenben önkényesen járt el. Szerencsére ezidőben a legtöbb országban mozgalmak indultak a királyok önkényeskedése ellen. Ezeknek a hatása alatt Ferenc jónak látta felhagyni az önkényes kormányzással s 1825-ben összehívta az országgyűlést. Ez országgyűlésen sokat tanakodtak a nemzet követői azon, hogy a magyar nyelv kiműveléséért mit tegyenek. Ekkor előállt gróf Széchenyi István s Arany Jánosnak költői szavai szerint:

„Megjelenve, mint új fény az égen,
Felgyújtá az oltár szövétnékét“.

Nagylelkűen felajánlotta egy évi jövedelmét, 60 ezer forintot egy olyan tudós társaság szervezésére, mely művelje és terjessze a magyar nyelvet s emelje a magyar tudományt. A társaság, a Magyar Tudományos Akadémia meg is alakult. Ettől kezdve Széchenyi lett a magyar nemzet vezetője s alkotásainak egész sorával kiérdemelte a „legnagyobb magyar“ nevét.

Bottka Miklós képe azt a jelenetet mutatja, mikor Széchenyi az országgyűlésen felajánlja a 60 ezer forintot, hogy megvesse vele egy tudós társaság alapját.

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* Széchenyinek huszárdíszben ragyogó alakja, az egyetlen színesebb külsejű jelenség az egész képen, ami még inkább a jelenet főszemélyévé teszi az előtérben álló s a kép szerkezete által is kiemelt főnemes; a magyar nyelv műveléséről lelkesen tárgyaló népes országgyűlési bizottság, köztük Károlyi György, a második nagy alapító, Felsőbüki Nagy Pál, a jeles szónok s a magyar nyelv ügyének tüzes védelmezője, és más történeti alakok; a mozdulatok által kifejezett hatás; a díszes gyűlésterem; az egykorú katonai és nemesi öltözetek.

XVIII.

Kossuth Lajos Czegléden.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* Az a tisztelet, melyet minden magyar embernek Széchenyi István emlétésekor éreznie kell, Kossuth Lajos nevére százszorosan megerősödve kél a magyar szívekben. E név a XIX. század közepén a haza és a szabadság szeretetének szimboluma lett s az is fog maradni mindörökre. Bármit hoznak magukkal a nemzet sorsának viszontagságai, bármint fordulnak Magyarhon külső s belső dolgai, kor- és pártkülönbség nélkül nincs és nem is lesz soha senki, ki e név varázsát meg tudná vagy meg akarná törni. A szent erő és szent akarat, a jobb és szebb kor után való törekvés az ő közbenjárásával virult föl nemzetünkben s egykori heves pártküzdelsei bizonyára régen feledésbe mennek, mikor még mindig az ő emléke mellett fog a nemzetben a tiszta, hazafias rajongás nagy elhatározásokat érlelni s megvalósítani. Ezt a tiszta, szent tüzet ne sajnáljuk s ne kételkedjünk ébrentartani a magyar gyermek szívében. Erre tanítsa a gyermeket Kossuth Lajos czeglédi szereplésének derült világitású, teljes napfényben ragyogó képe is, melyen a festő Kossuth nemes páthoszú mozdulatának lendületét s az egész képen végigvonuló lelkes hatását művészi öntudatossággal állította a nevelő-oktatás szolgálatába.

2. *A kép történeti alapja.* Az 1848-iki törvények, melyeket V. Ferdinánd április 11-én szentesített, teljesen biztosították hazánk jólétét. Az udvari tanácsadók, a kamarilla, azonban nem jó szemmel nézték a magyar nemzet boldogulását; felizgatták ellenünk idegen nyelvű honfitársainkat s Jellasicsot, a horvát bánt is fellázították a magyar nemzet ellen. Mikor azután az ellenünk fölkelőket fegyverrel megfenyítettük, Ausztria sereget küldött elnyomásunkra. E hírekre Kossuth fegyverre szólította a hazát. Az országgyűlés egyhangúlag ajánlott meg 200.000 ujoncot. Kossuth városról-városra járván, csodálatos ékesszólásával rövid idő alatt talpra állította a 200.000 ujoncból álló hadsereget, mely megfékezte a fölkelőket s az osztrák hadakat kiverte az országból.

Udvary Géza azt a jelenetet ábrázolja, midőn Kossuth Lajos Czegléden lelkesítő szavakkal szólítja fegyverre a népet; egyikét azoknak a jeleneteknek, melyeknek nyomában az a híres, soha el nem múló szépségű dal kelt a magyar nép ajkán:

„Kossuth Lajos azt izente :

Elfogyott a regimentje.

Ha még egyszer azt ízeni,

Mindnyájunknak el kell menni!

Eljen a haza!

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* A lelkesen beszélő Kossuth a földszített szónoki emelvényen, melynek babékoszorúja

együttal a legékesebben szóló magyar szónok jelentőségét is szimbolizálja; a Kossuthot rajongva hallgató tömeg, soraiban nemesek és parasztok egyenlő lelkesedéssel; egyik nemes, ki Kossuth szavára az odaadás kifejezésével arcán ajánlja föl kardját a hazának; a kép bal szögletében az apa, ki gyermekét a haza szent nevének imádatára Kossuth meghallgatása útján tanítja; a beszéd hatása, mely a hallgatók arcáról s mozdulatairól leolvasható; a hely alföldi jellege (csinos kis templom, falusias házak, semmi hegy sehol, nagy égboltozat); a jelképiesen lobogó nemzeti színű zászlók; a nemeseknek s a nép fiainak jellegzetes magyaros viselete; végül a kék égen tornyosuló felhők, melyekben a művész a hazát fenyegető veszedelemre gondolhatott.

XIX.

I. Ferenc József a koronázási dombon.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* Ujabb történelmünkben a közmondásos magyar lojalitás és királyhűség nagyobb ösztönzést és megerősítést semmitől sem kapott, mint dicsőséges emlékü fölséges királyunknak, I. Ferenc Józsefnek nemes egyéniségétől. Tőle, ki majnem félszázadon át, nemcsak a legtisztább alkotmányosság, hanem a legemberibb erények fényében mintaként ragyogott a nemzedékek egész sora előtt. I. Ferenc József bölcsességével, törvénytiszteletével, igazságosságával, emberszeretetével s egész uralkodói egyéniségével méltán tartozik legnagyobb uralkodóink, Szent István, Nagy Lajos, Mátyás király, Mária Terézia sorába s életének nagy szenvedései, mint embert is közel hozzák érző szívünkhöz. Életének nagy eseménye, mikor a rossz tanácsadók befolyása következtében nemzetünket félreértő gyermekből az ősi királyhű magyar nemzetet megértő férfi lesz s immár megkoronáztatja magát a szent koronával, — ünnepélyes képben tárul föl a gyermek előtt. Újól megtanítja őt annak a nagy erőnek ismeretére, mely a szent koronában rejlik; megtanítja, mily nagy jelentőségű dolog az, hogy a királyt a szabad nemzet koronázza királyává s kiváltja belőle a királyhűség nagy erényét, melyen a nemzet sorsa 1000 éven keresztül fölépült. Mindezeket a nevelői mozzanatokot méltón érezteti meg a művész a nagyszerű nemzeti eseményhez illő fény és pompa föltüntetésével s feladatának olyan megoldásával, hogy e derült s mégis komoly színezésű képen az előtér nagyfoltú árnyékos területeiből ragyogva emelkedik ki a közép-térben a szeretett király alakja.

2. *A kép történeti alapja.* Deák Ferenc műve sikerült. Kiegészítési javaslatát elfogadta úgy az országgyűlés, mint 1867. február 17-én az uralkodó is. A kiegészés a magyar nemzet minden

kivánságát biztosította, mikor visszaállította az 1848-iki törvényeket. Ez alapon a király kinevezte gróf Andrássy Gyula miniszterelnöksége alatt a független felelős miniszteriumot s 1867. június 8-án Budapesten nagy fényvel megkoronáztatta magát. Ettől kezdve a magyar nemzet fennkölt lelkű uralkodójának, I. Ferenc Józsefnek vezetésével, vele egyetértve, vállalva haladt egy szebb jövő felé s valósággá váltotta és újra megerősítette szívében Vörösmarty régi szép mondását; nemes emlékü királyunkra gondolva mindnyájan érezzük is azt, hogy:

„A legelső magyar ember
A király,
Érte minden honfi karja
Készen áll!”

Szentistványi Gyula képe azt a jelenetet mutatja, midőn I. Ferenc József a koronázási dombon ősi szokás szerint a négy égtáj felé vág kardjával.

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* A koronázási dombtetőn, mely a budapesti Lánchíd pesti oldalán, a mai Ferenc József-téren állott, lóháton ül a király, fején a szent koronával, vállán a palásttal, kezében Szent István kardjával; a domb előtt az akkori magyar miniszterelnök gróf Andrássy Gyula, mögötte Simor János, a királyt koronázó hercegprimás s más urak és előkelőségek, mindnyájan lóháton és maguktartásában a legnagyobb alattvalói tisztelet kifejezésével; a szolgálattevő kamarás és apródja az ország címerével ékesített ruhában s a hagyományos fölszereléssel; a jelképes kereszt; a nemzeti és családi zászló s egyéb lobogók tömege; a király nemesvérű ménjének ünnepes tartása; a díszruhák; a koronázási dombot díszítő architektura; mögötte a Lánchíd és távlatban a Dunapart házsora és a budai várpalota.

XX.

Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál.

1. *A kép szemléltetésének erkölcsi és esztétikai célja.* Ha valaha a trón magasságában élő királyi nő otthon volt minden magyar kunyhóban és minden magyar szívben, bizonyára az volt a boldogtalan végű Erzsébet királyné, I. Ferenc József hitvese. A magyar nemzethez való vonzódásáért, őrangyali szerepéért nemzetünk sorsa körül, nagy emberszeretetéért, ideális szép lelkületéért a magyarság apraja-nagyja szerette s végtelen szenvedéseiért s ártatlan vértanúságáért mindenkinek meleg részvéte kíséri emlékét. Ebben az érzelemben növekedett a magyar ifjúság 1867. óta s ebben a kegyeletben szent emléke iránt kell nevelnünk tovább is a jövőendő nem-

zedékeket. E szeretetet, melyet Magyarország utolsó nagyszónya iránt érezünk, fokozza a gyász színeiben tartott s a bánatos hatást művészi módon megoldó képével a festő, megéreztetvén általa, hogy „a haza bölcsé”-nek, a legjobb magyarok egyikének ravatalánál menyire együtt dobogott ismét nemzete szívével a királyné jószágos szíve. Ki országok felett álló hatalmas királyné létere ily közvetlenül s egyszerű, nemes érzéssel tudott közeledni egy ország gyászához, oly szív volt, melynek érzelmeit az emléke iránt soha nem szűnő szeretettel és kegyelettel kell meghálálnunk.

2. *A kép történeti alapja.* Szabadságharcunk 1849-ben vérbefult. Hadseregünk romjai Viágosnál letették a fegyvert az oroszok előtt. Kezdetét vette a 18 évig tartó szomorú idő, az önkényuralom korszaka. A szomorú nemzetnek Deák Ferenc volt a lelke, ki mindent elkövetett, hogy nemzetét királyával kibékítse. S e nagy munkájában erős segítséget talált királyunk nemeslelkű nejében, Erzsébet királynéban. Neki esküvője után első kérése felséges férjéhez az volt, hogy a magyar szabadságharc bebörtönzött honfitársunk szabadult meg rabláncaitól. S mikor 1867-ben Deák Ferenc nagy műve sikerült s a király és a nemzet kibékültek, az ő öröme volt a legnagyobb. — Deák Ferenc önzetlen működése oly mély nyomot hagyott a királyné lelkében, hogy mikor Deák 1876-ban örök álmra hunyta le szemét, Erzsébet megjelent ravatalánál, hogy koszorújával rója le a nemzet nagyja iránti kegyeletét. Szépen jellemezte őt egy újabb poétánk:

„És földerült, ha mi örültünk,
Csak itt vala boldog körültünk,
Ha édesen zengett feléje
A magyar szó bájos zenéje.

És elborult, ha mi busúltunk,
Mikor ravatalra borúltunk
S könnyet ontó gyásszal temettünk:
Ott zokogott szívből mellettünk . . .“

(Lampérth Géza.)

Rakossányi Dezső képe azt a jelenetet mutatja, midőn Erzsébet királyné koszorút helyez Deák Ferenc ravatalára.

3. *Tárgyi szempontból szemléltetendő.* A teljes gyászba öltözött királyné némán meghajló, karcsú, szelid alakja, mély megilletődéssel gyönyörű arcán; a ravatal a rajta nyugvó Deák Ferenc diszkréten tartott körvonalaival; a sötét gyászpompá, melyet a művész a fekete szín remek kihasználásával ábrázol, s melyet csak a sötétből élesen kivilágító nagy halott arcának, párnájának s szemfedőjének, továbbá a királyné halovány szép arcának s koszorúja egyszerű, bensőséges fölrítatú szalagjának fehérsége szakít meg nagy művészettel; a babékoszorú, mint Deák Ferenc örök érdemeinek jelképe.

III. RÉSZ.

Mintatanítás.

Az etelközi vérszerződés.

(Árpád pajzsra emelése.)

A tanítás vázlatja:

I. Előkészítés.

- a) Kapcsoló ismétlés. (A vándorlás áttekintése.)
- b) Az érdeklődés felkeltése. Célkitűzés.

II. Tárgyalás.

- a) A magyarok folytonos vándorlásának okai.
- b) A törzsek egyesülése. Árpád fejedelemmé választása. (Képszemléltetés.)
- c) Vérszerződés:
  - a nemzet ígérete;
  - a fejedelem ígérete;
  - a vérszerződés fontossága.

III. Begyakorlás.

- a) Összefoglalás. Nevelő hatás biztosítása.
- b) Ének.
Szemléltető eszköz: az „Árpád pajzsra emelése” című kép.

Tanítás.¹⁾

I. Előkészítés.

a) *Kapcsoló ismétlés.* (A vándorlás áttekintése.) A mult órán a magyarok vándorlásáról tanultatok, röviden ismételjük át a tanultakat. A valószínűség szerint hol volt a magyarok őshazája? (A gyermek a térképen az Ural hegység lejtőit mutatja) — Haladj ugyanazon az úton, melyen a magyarok vándoroltak! (A gyermek eljut a Dnieper környékére, az akkori Lebediába, onnan pedig a Szereth és Pruth folyók környékére, az akkori Etelközbe.)

b) *Az érdeklődés felkeltése.* Célkitűzés. Hol volt a magyarok második pihenő helye? (Etelközben) Itt nagy fontosságú esemény történt őseinkkel. Merem mondani, hogy itt vagytok az iskolában s mindnyájan annak köszönhetitek, hogy itt vagytok az iskolában s mindnyájan annak köszönhetjük, hogy itt lakunk ebben a szép hazában. Úgy-e fontos esemény lehetett az? Erről a fontos eseményről fogunk most tanulni.

II. Tárgyalás.

- a) *A magyarok folytonos vándorlásának okai.* Miért vándorol-

¹⁾ A gyermekek felelete csak röviden van jelezve.

tak a magyarok folyton? (Mindig új legelőt kerestek barmaiknak.) — Igazad van! De miért hagyták el oly gyorsan Lebediát, hiszen még volt ott legelő bőven? (A szomszédos bessenyők folyton támadták őket) — Miért nem verték meg a bessenyőket? (Nem birták) — Talán gyávák voltak? (Nem!) — Hát mi lehetett az oka? (Nem tudják) — Keressük meg annak az okát. (Részletcélkitűzés.) Abban az időben a magyarok olyan egységesen éltek, mint most? (Nem! Törzsekre oszolva) — És mi a véleményetek erről? (Nem voltak olyan erősek, mintha összetartottak volna!) — Látszott ennek a rossz következménye? (Igen! A bessenyők folyton szorongatták hol az egyik, hol a másik törzset.) — S ha összefogtak volna? (Jaj lett volna a bessenyőknek!) — Ha akkor éltél volna, milyen tanácsot adtál volna a törzseknek? (Azt, hogy egyesüljenek, hogy erősebbek legyenek.) — Helyesen gondolkodtál!

b) *A törzsek egyesülése. Árpád fejedelmmé választása. (Képszemléltetés.)* Épen ilyen okosan gondolkodtak az akkori magyarok is. Belátták, hogy abból, ha ők így törzsekre oszolva élnek, végzetes baj lehet. Mi lehetett volna az a végzetes baj? (A törzseket a szomszédos népek egymásután elpusztították volna.) — S akkor itt volnátok ti most? (Bizony nem!)

Ezért elhatározták, hogy a törzsek egyesülni fognak s a vezetők választanak maguk közül egyet, aki mindnyájoknak parancsol s akinek mindenki engedelmeskedik. Összegyültek a vezérek s tanakodtak, hogy ki lenne erre legalkalmasabb. (Megjelenítés.) Mintha itt látnám magam előtt őket! Egyikre is gondoltak, a másikra is, midőn egyszerre megpillantották a hosszú szakállú Álmost s mellette fiát Árpádot. Daliás szép ember volt Árpád! Magas, izmos, büszke, bátortekintetű, aki nem egy csatában mutatta ki vitézségét s nem egy tanácskozásban mutatta ki okosságát. S amint a vezérek gondolkodva nézik Árpádot, egyszerre egy szívvel lélekkel kiáltják: „Árpád! Te vagy a legkülönb köztünk! Te légy a mi vezérünk, fejedelmünk s mi követünk oda, ahová vezetsz!” S abban a pillanatban, mint az abban az időben szokás volt, pajzsra emelték Árpádot s körül hordozták az ujjongó magyarok közt. Ezt a gyönyörű jelenetet Helbing Ferenc nevű magyar festő lefestette s ezt a képet bemutatom nektek. (A képet a tanító kifüggeszti s engedi, hogy azt a gyermekek szabadon szemléljék. Mikor már az első megfélemtességű érdeklődésen túl vannak a gyermekek s kezdenek kérdéseket intézni egymáshoz s a tanítóhoz, s a tanító akkor kezdi a gyermekek figyelmét irányítani) Azt mondtad, hogy ez Árpád. Miről ismerted meg? (Őt emelik a pajzsra) — Milyen tartása és tekintete van Árpádnak? (Bátor, büszke) — Utánozzátok Árpádot! (Megtörténik) — Valjon mire büszke? (Arra, hogy őt találta méltónak a nemzet, hogy fejedelmévé válassza. — Ha meg tudna szólalni, valjon mit mondana? (Köszönöm, hogy megválasztottatok, ígérem, hogy mindig hű fejedelmek lesztek.) — Kik emelik Árpádot? (A vezérek) — Olvassátok meg, hányan vannak? (Hatan) — S kiket láttok a főcsoport körül? (Lovas harcosokat) — Miért ábrázolta a festő a harco-

sokat lovon? (Mert a magyar lovas nép volt.) — Nézzétek meg a harcosok mozdulatait! (Egyik részük kardot ránt, sokan karjukat tárják kí, sokan zászlót lobogtatnak.) — S mintha kiáltanának! (Alighanem azt kiáltják: „Éljen Árpád, a mi szeretett fejedelmünk!) — Kit láttok a vezérek csoportja előtt? (Egy papot, amint megáldja Árpádot.) — A papot abban az időben *táltosnak* nevezték. S ki térdel a *táltos* mellett? (Egy apród, aki vizet és buzakalászt hozott.) Miért? (Nem tudják.) — Régi időben az volt a meghódolás jele, hogy vizet és fűvet, vagy a föld valamely terményét vitték az elé, akinek meghódoltak.

Már megnéztétek Árpádot, az őt pajzsukra emelő vezéreket, a táltost, az apródot, a körüllevő lovas harcosokat, most nézzétek meg ezeknek a ruháját. (A gyermekek szemlélik az egykorú öltönyöket s különösen az tetszik nekik, hogy a ruhák színesek.) Tetszik a ruhájuk? (Igen) — Miért? (Szép színes) — Bizony szép is volt a régi magyarok viselete. Szerették a szép színes szövetet s a szép állatbőröket. Sokszor kockáztatták még az életüket is, hogy szép párduckacagányra tegyenek szert. A mostani magyar ruha is, amit előkelő emberek ünnepélyes alkalommal vesznek fel, szintén rendkívül szép. Ki látott már szép díszmagyar öltönyt? (Én, én). — Beszél el milyen volt? (Elmondja) — Ez a kép pedig azt mutatja, hogy már őseink is szerették a szép ruhát. Ebből azt láthatjuk, hogy már volt izlésük s így nem voltak egészen műveletlenek. — Melyek a fegyvereik? (Görbe kard, buzogány, nyíl, lándzsa, pajzs, kürt). — S miben laktak? (Sátrakban). — Hol látjátok a képen a sátrakat? (A csoport mögött).

Tetszik nektek e kép? (Igen). — Miért? (Mert szépen mutatja a jelenetet). — S még miért? (Szép színes). — Az egész kép milyen hatáshat? (Derült). — Ki tetszik legjobban a képen? (Árpád). — Nagy költőnk Vörösmarty is ezt mondja:

„Nézz Árpádra, magyar, ki hazát állita nemednek;
Nézd s tiszteld képét Álmos fejedelmi fiának!“

Most el fogom tenni a képet, de majd tanítás után újból kiteszem s akkor még egyszer megnézhetitek. (A képet a tanító elteszi.)

És most tanuljunk továbbarról, ami Árpád bemutatása után történt.

c) *Vérszerződés*. Micsoda öröm lehetett őseink között Árpád megválasztásakor! (Megjelenítés). Szinte magunk előtt látjuk a bátor, okos tekintetű Árpádot s az újjongó embereket! S ekkor a vezérek közül a legöregebb így szólt: „Árpád! Mi megválasztottunk fejedelmünké s mi most nagy ígéretet teszünk neked! *Igérjük, hogy amíg a te családodból utódok élnek, a nemzet mindig abból fogja fejedelmét választani!* Erre Árpád így szólt: „*Én pedig ígérem, hogy minden nagy jelentőségű dologban gyűlésbe hívom a népet s meghallgatom tanácsát. S ígérem azt is, hogy amit közösen fogunk szerezni, abból mindnyájan közösen fogunk részesülni.*“

A magyarok azután megígérték, hogy a fejedelemhez mindig hűek lesznek, a hűltennek pedig vére ontassék. De kimondták azt is, hogy ha a fejedelem megszegné ígéretét, örök átok legyen rajta.

Tehát látjátok, hogy itt két fél között szerződés kötött. Melyik volt az egyik fél? (A nemzet.) — Melyik a másik? (A fejedelem.) — Mit ígért a nemzet? (Elmondják.) — Mit ígért a fejedelem? (Elmondják.) — Be kell-e tartani mindkét félnek azt, amit a szerződésben ígért? (Igen, mert különben bűnhődés éri.) — Kitől kapta a fejedelem hatalmát? (A nemzettől.) — Látjátok, ez a régen megkötött szerződés a mai alkotmányunk alapja. Olyan esemény történt Etelközben, aminek a hatását míg Magyarország fennáll, mindig érezni fogjuk.

Játsszuk el ezt a jelenetet! Anti lesz a fejedelem. Szépen, okosan szólj, mintha maga Árpád volna. Pista pedig a nemzet nevében beszéljen. (Megtörténik.)

Igy történt az a jelenet is, csakhogy sokkal fenségesebb volt. S mikor az ígéretet megtették, annak megtartására előttünk különös módon tettek fogadalmat. Feltűrték karjukon a ruhát, éles késsel belevágtak karjukba s a kicsepegő vért egy közös edénybe bocsájtották, miközben ezt mondták: „Igy ontassék vére annak, ki e szerződést meg nem tartja”. Tehát vérökkel pecsételték meg szerződésüket s ezért hívják *vérszerződésnek*. — Nagyon különös arccal hallgatjátok ezt a jelenetet. Miért? (Olyan különös, hogy belevágtak karjukba.) — Hát most nem így készítik a szerződést? (Nem! Most papirosra írják!) — Úgy van! Gondoljatok azonban arra, hogy ezen esemény *több mint ezer évvel* ezelőtt történt. Az akkori magyarok egész élete miből állt? (Örökös harcból.) — Azokban a harcokban pedig sok vért láttak őseink! De meg bátorságukat is avval akarták megmutatni, hogy nem félték vérüket ontani s kimutatták, hogy e szerződést olyan fontosnak tartják, hogy készek érte vérüket ontani.

III. Begyakorlás.

a) *Összefoglalás. Nevelő hatás biztosítása.* Anti! mondd el, mi történt Etelközben? (Elmondja.) — Milyenné tette ez a vérszerződés a magyarokat? (Erőssé.) — Mi által? (Az egyesülés által.) — Mi történt volna, ha a törzsek nem egyesültek volna? (Gyöngék maradnak s a körülöttük lakó ellenség valószínűleg elpusztította volna őket.) — Őseink mire adtak példát cselekedetökkel? (Egyesi tsük erőnket. Tartsunk össze s akkor az ellenség nem bír velünk.) — Van-e erre most példánk? (A mostani háború.)¹⁾ — Mit akar az ellenség szép hazánkkal? (El akarja venni, fel akarja osztani.) — S miért nem sikerül ez nekik? (Hős katonáink közösen harcolva megvédik a hazát.) — S ha katonáink nem egyesítenék erejüket, hanem külön-külön önálló csoportokban harcolnának? (Már régen legyőzték volna őket.) — Látjátok, ezer év előtt történt eseményből is tanulhatunk. Azt tanuljuk, hogy az összetartás, az erők egyesítése erőssé teszi a nemzetet, a széthúzás ellenben gyengévé. S ha

¹⁾ E tanítás épen a nagy háború idején készült.

összetartunk, ha erőnket egyesítjük, Isten segítségével minden ellenséggel bátran szembenézhetünk! Nyugodtan mondhatjuk:

„Árpád apánk! ne féltsd ősi nemzedet!
Nem vész az el, ha eddig el nem vezett!
Tud szeretni a magyar szív igazán,
Kit szeretne, ha Téged nem, szent Hazám!”

b) *Ének.* Énekeljük is ezt el, tüzesen, bátran. Itt a mi kis iskolai nemzeti lobogónk, lobogtassuk! (A gyermekek énekelnek.)

(A tanítást követő szünetben a tanító a képet újból kifüggeszti s a gyermekek szabadon nézegetik. Egyik közeli alkalommal pedig fogalmazásul használják fel.)

MÁGY. TUD. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

